

másod napon a köz főasztalhoz nők is ültek a férfakkal vegyesen.

Az ebéd utáni időt a társas körökön kívül, a rendezőség mindenre kiterjedő gondos figyelme következtében, a kivilágított sóbányákba, tordai hasadékbba s a vidékre tett kirándulások, színi előadások, tűzi játék, táncvigalmak és hangverseny tették élvezetessé; ez utolsóban, mely több műkedvelő urak és hölgyek, valamint az akkor Tordán levő kolozsvári szintársulat tagjainak szíves közreműködésével jött létre, Murányi Farkas Sándornak egy ez alkalomra írt költeménye szavaltatott el, melyet a lelkes fiatal szerző szívességéből örömmel közlünk.

Emlékezzünk!

1568 — 1868.

Már forrt az eszmeharcz, zajongva —
 Mint tenger a vihar előtt;
 Egy jajt jelez a vész morajja,
 Hogy rá a föld döbbenve nyög.
 A bércz s a völgy virága vérben;
 Ilyet nem ért a vén Idő.
 Sok ország lön — „Isten nevében“
 Egy puszta rom, egy temető . . .

A lobogón kereszt a hitjel;
 Isten neve az ajkakon.
 És még is, mennyi gúny a hittel, —
 És mennyi szenny a lobogón . . . !
 A gondolat bilincsre verve,
 Rajongó s bölcs, — vak egyiránt.
 Az Evangelium hitelve:
 A szeretet, mély gyászra vált.

És a nagy fogalom-zavarban
 Egy égi Eszme született,
 Mely mint a láng, zúgó viharban,
 Terjedt e bérczes hon felett.
 „Csak egy az Isten!“ volt az Eszme,

S hitünk alapja lett legott.
 Im itt vagyunk, hol e m l é k e z v e —
 A nagy mult újra fellobog.
 Oh szent s nagy e nap ünnepe!ye!
 Midőn e kis, de hű sereg,
 Az e m l é k e z é s e h e l y é r e
 Eljött, hogy azt, szentelje meg;
 Legyen e szép, nagy eszme áldott!
 Egykor parány, ma terebély,
 Mely bár vihart viharra látott:
 Terjedve ú j erőben él . . .
 Mert szép, magasztos, égi tiszta,
 Örökigazság létele;
 A hit oda tért u j r a v i s z s z a.
 Hol az ige testet nyere.
 Nem a rajongás, nem a máglyák
 Sötét tanának fénye ez, —
 Mely jégverésként szórva átkát,
 Csak pusztulást, csak vést jelez . . .
 Jött — s újra feltűnt, mint s z i v á r v á n y,
 A letarolt mezők fölött;
 A béke szent könyvét kitarván
 A számüzött vigasz előtt:
 Szeretet volt törvénye — s czélja:
 Erkölsileg új emberek;
 Követve ama tiszta példa:
 Ki a keresztfán szenvedett.
 A z I s t e n e g y . . . m e g o s z t h a t a t l a n !
 Csak ő a kezdet és a vég;
 Hatalma szól fényben, viharban,
 Uralja a tenger s a lég.
 S mert vallva hiszszük ezt, hirdetjük:
 Ő az Er ő , legfőbb Val ó .
 Imával is c s a k ő t i l l e t j ü k ,
 Ki e g y e d ü l M i n d e n h a t ó !
 Ott a szent könyv, e hű bizonyosság;
 Ért j ü k m i i s , m i i r v a o t t ;
 A b e t ü ö l t . Csak az I g a z s á g
 Mí felemelt, s megragadott.

Mi Istenünknek, a ki lélek,
 A lélek által áldozunk;
 Midőn a hit s remény kiégett:
 Csak benne enyhül bánatunk.

S kik egykoron tanítva, bátran,
 Hogy hirdetétek e tanokat:
 Ott haltak el a máglyalángban,
 Vagy ronda börtönök alatt.
 Magunkra álltunk elhagyatva,
 Miként bűnös eretnekek;
 Ott is gyűlöletet aratva
 Hol vetettünk szeretetet.

S ha volt, ki az eszmét megértve
 Pártunkra állt, küzdött velünk:
 Emlékét is szitok kísérte . . .
 Oh több! — gyalázat, mint a bűnt.
 Említsem-e a fejedelmet,
 Ki bölcs, nemes, szelid, míg élt?
 Olvassátok a történelmet,
 Miként bíralt, miként ítelt . . . !*)

A mult ítelt, — szégyen a korra — !
 Nem értve lelked bölcs szavát;
 Ki mint a nap, pályád — ragyogva,
 Felhők között is megfutád.
 De nézd e kis, hű serget itten:
 Mily ünnepi fényben ragyog . . .
 Emléked áldva anynyi szivben,
 Dicsfény közt tün felalakod . . . !

S ott romjaiban Déva vára,
 Ama vérrel szentelt romok . . . !
 A kegyelet szelid virága,
 Soha ki ne hervadjon ott . . .
 A nagy, merész, tűzlelkű Dávid,
 Á vértanunak sirja az;
 Ki hű, ki nagy volt mind halálig.
 A szent harcban nemes, igaz.
 Gyülölje más, de mi csak áldjuk
 Még a port is, hol nyugszanak;

*) János Zsigmond.

Mert nem hiába volt csatájuk:
 A z e s z m e halhatlan maradt.
 E z e s z m e üli már ma itten,
 Több százados diadalát;
 Jelélül annak, hogy az Isten
 Abban gyönyört, kedvet talált.

Nem külső fény, világi pompa,
 E kis sereg, mit felmutat,
 A nagy igazságért harczolva:
 Miénk csupán — az ö n t u d a t.
 Egy hosszú küzdelem a multban,
 Igaztalan üldöztetés,
 Mig vértanui koszorunkban
 Lángolva ég a szenvedés.

S élünk még is . . . s y e l ü n k a z E s z m e !
 Többé nem csak miénk e hit;
 Miként a tűz, véstől élesztve —
 Terjed nyugattól keletig,
 Fényét ma már nem, nem a máglyák,
 Hanem a s z e l l e m hinti szét . . .
 Nyujtván korunk a b é k e p á l m á t :
 Fogadjuk mint e n g e s z t e l é s t .

Egy jobb jövő biztos hitével,
 Zengjen szív és ajk háladalt,
 Az idő, mely intéz, vezérel:
 Meghozza a végdiadalt . . .
 Hirdessétek tehát — szétmenvén —
 Mint egykor az Apostolok,
 Erős meggyőződés lángnyelvén:
 Hogy él az Eszme . . . és élni fog!

Előre bátran! Az I g a z s á g
 Örökfényü vallása ez;
 Jelszónk: a tiszta H i t s z a b a d s á g
 Vezessen a győzelemhez.
 Rendüljenek ha kell a sziklák,
 S muljék el nap, hold, csillagok:
 Hitünk megdönteni ne birják,
 A rohanó évszázadok!

Ily változatos ünnepélyek és élvezetek közt folyt le e nevezetes zsinat, mely nem kételkedünk, örökre felejthetetlen marad azok előtt, kik abban részt vettek; s egyházi életünkben egy szép pontot fog jelezni az utódoknak. Csak egyet sajnálunk, hogy az unitárius vallás történelmét, melyre díj volt kitűzve, s mely háromszázados évfordulati ünnepélyünknek egy becses emlékeül maradt volna fenn, senki sem írta meg. A kitől vártuk, egy nagy munkájával levén elfoglalva, nem érkezett rá; másokat talán éppen az illetékeségi tudat tartott vissza a pályázattól. Elég az, hogy a várva várt vendég most elmaradt; a jövő talán ezt is nem sokára meghozandja.

Még csak annyit emlitünk meg, hogy e zsinati gyűlés költségeire az elébb nevezett két egyházkör belső emberei s ekkleziái és Torda városa hozták a legnagyobb áldozatot. Fogadják itt is köszönetünket érte. Az egyesek adományait hátrább közöljük.

A zsinati öröm viszhangja néhány nap mulva Szucságban, Kelemen Bénéjámín házánál hangzott el, hová e lelkes pátriárkánk 70—80 vendéget hívott meg ebédre, neve napjának ürügye alatt. Itt mondott istenhozzádat erdélyi hitrokoinak angol vendégünk is, kít S i m é n Domokos tanár és Ü r m ö s i Miklós jogász Pestig, jó kívánataink pedig hazáig kísérték, hol barátai és tisztelői szerencsés megérkezése feletti örömmilyánításuk kifejezésére oktob. 13-ra theaestvélyt rendezvén, terjedelmes beszédben adta elő itteni atyafiságos fogadtatását, szerzett tapasztalatait s háromszázados ünnepélyünk általános érdekeltség közötti lefolyását. Jelen cikkünket nem zárhatjuk bé méltóbban, mintha beszédének végét az „Inquirer“ angol hetilap után ide igtatjuk:

Nem vagyok képes kifejezni azt az örvendeztető és felemelő hatást, melyet egy egészen más fajú és idegen nyelvű néppel való szoros érintkezés és mély erkölcsi és vallásos kérdések feletti értekezés, okoz a léleknek. Ekkor tudjuk meg, talán először, hogy mily széles és egyetemes a mi emberiségünk, hogy mindenikünknek egy szive, egy öntudata és egy Istenę van. Én újból meg újból éreztem ezt erdélyi meleg szívü és nemes lelkü hitrokoinaik közt. Újból meg újból éreztem, hogy a jó embereknek, kik egyszer önmaguk kezdenek gondolkozni és becsülettel biznak az igazságban, a széles világon mindenütt egy céljök van s ugyan azon alapelvektől lelkesítettnek. Mi mindnyájan egyek vagyunk, egy fajhoz és egy családdhoz tartozunk. Nekem ugy tetszik, hogy a jövő civilizatioját két ellenkező oldalról jövő veszély fenyegeti; egyfelől a papi hatalom ama szelleme, mely bárminő név alá rejtődzék, nyakas ellen-

sége az emberi lélek természetes és egészséges előhaladásának, másfelől a képronbólás ama gondatlan szelleme, a vak és szenvedélyes visszahatás ez eredménye, mely hajlandó mindent megsemmisíteni, ellenben, a menynyire én tapasztaltam, teljesen képtelen a megtartásra és újjá teremtésre. Én azt hiszem, hogy a missio, melyet a gondviselés ránk, a mi erdélyi és amerikai barátainkra, sőt az észszerű és szellemi vallás minden barátaira bizott, tartozzanak bár mely felekezethez vagy országhoz, a következő: az említett veszélyes szélsőségek közt bölcsen és gondosan megállani, a vallást ha lehet megmenteni azon veszélytől, hogy közējük sodortassék, és megtartani azt boldogabb napokra, szélesebb és nemesebb kifejlődésre: Bátorságunkat nem szabad elvesztenünk számunk csekélysége miatt és azon csekély látható hatás miatt, melyet a társadalomra gyakorlunk. Az elvek hatalmasabbak mint az emberek. Személyünk jelentéktelen lehet, lehet, hogy a mértéket nem ütjük meg, hogy nem teszünk meg mindent, a mit tehetnénk, de az elvek, melyeket vallunk, nagyszerűek, el nem vesztetők és győzhetetlenek, és soha nem szabad elfelednünk, hogy ezek befolyása határtalanul szélesebb mint akármely felekezeti szerkezet határai. A jövő reménye, a mint nekem látszik — és ezt az érzést megerősítette bennem az, a mit láttam és éreztem Magyarországon — az igazság és szabadság azon barátaiban van, a kik szilárdul állanak egymás mellett egy vagy két nagy és alapos elven, különösen pedig a szeretet ama nagy elvén, mely egy szent szövetségben egyesít mindnyájukat egy atyával fenn és az emberek testvériségével alatt; a mely egyesít minket a szív és öntudat ama vallásával, mely a kereszténység legtisztább kifejezése és legbiztosabb garanciája, s végre ama nagy és nemes egységben, melynél fogva eltűrjük egyik a másban a szemlélődő hit és történeti kritika tárgyai feletti amaz eltéréseket, melyek merőben elválaszthatlanok a tudomány növekedésétől és az emberi gondolkozó tehetség becsületos gyakorlásától, de a melynek a helyett hogy számalomra méltó kis csoportokra és elszigetelt pártokra oszszanak, azon kötelességnél fogva, hogy becsülettel valljuk meg véleményünket s másoknak is engedjük meg, hogy ugyan azt tegyék, még közelebb és közelebb kellene minket egymáshoz hozni, a bátor igazságosságnak a testvéri szeretet meleg szelleme által mérsékelt élénk és komoly szándékát öntvén mindnyájunk kebelébe. Ez érzéseket hoztam magammal Magyarországról, ezeket óhajtom elterjeszteni itteni testvéreim között is.

Különfélék.

Jena 1868. Korábban beküldött vázlatomban említés van tve többek között a brémeni egyházi mozgalomról, mely szoros összeköttetésben áll a németországi legújabb theologiai törekvésekkel. Azóta egy néhány hó telt el, s a dolgok természeténél fogva a haladó idővel ez ügy is tovább fejlődött, mit a világosság barátinak tudomásul venni nem lesz felesleges.

A Berlinben székelő reactio a dr. Schwalb-félé mozgalomban természetesen nem csak egy egyszerű pap eretnek-tanait ismerte fel, hanem számításba vette azt is, hogy a brémeni protestans-egylet, melyben a megtámadott személyek működnek, egyik vidéki tagja s kiegészítő része azon egyetemes német protestáns-egylet-nek, mely ez idő szerint Németország vallásos ügyeinek reformálását tűzte ki czélul, a tanszéken ugy mint a közigazgatásban; azért tehát a fenyegető veszélynek teljes méltánylásával látott ellenszerek után s hogy a megfeszített ostrom mégis az ellenfél javára ütött ki, azon csak örvendhetünk.

Az orthodoxia ugyanis több hasztalan hirlapi támadások és alattomos bujtogatások után megpróbálta azzal hozni zavarba a brémeni haladókat, hogy körük egyik tagját, a híres theologus dr. Baumgartent, kiról tudja, hogy Schwalb-bal több pontban s főképp a kijelentésre nézve — mit utóbbi egészen elvet — nincs egy nézetén, megrohanta: ha vajjon theologiai becsületével összeegyeztethetőnek tartja-e tovább is tagja lenni azon egyletnek, mely az övétől oly eltérő elveket oly nyíltan hirdet? Baumgarten erre terjedelmesen okadatolva kinyilatkoztatta, hogy igen is tagja marad a brémeni prot. egyletnek, mert ennek működése a szabad vizsgálódáson alapulván, magában hordja azt a lehetőséget, hogy a többé-kevésbé eltérő nézetek egy lobogó, a haladás lobogója alatt egyesülhessenek.

A harc azonban nem maradott sokáig egy helyhez kötve. Április 21-kén a frigyos-wederi zsinatnak (Berlinben) 21 tagja egy hatalmas protestatiót igttatott jegyzőkönyvre a berlíni prot. egylet derék egyházi tagja, dr. Lisco és elvtársai ellen, a mikor is dr. Knack úr indokoló beszédében rámutatván a harapodzó tévtanokra, a törekvésekre, melyek az egyházat veszélylyel fenyegetik, kinyilatkoztatta, hogy ő nem csak ezeket útasítja vissza, de mint-hogy a föld forgását a nap körül nem tartja a biblia szavaival megegyeztethetőnek, ennél fogva — horrendum dictu — nem is hiszi azt; s ezzel feltámasztván halottaiból a betű szentségét, elítélték a szentírás szabad magyarázatát.

Erre a berlini polgárság egy része a városi tanácshoz folyamodott a Lisco érdekében, a honnan Junius 20-kán ily tartalmu választ nyert: ámbár a tanács theologiai vitákba nem elegyedhetik, de míg egyfelől a város büszkeségének tekinti, hogy a tudomány legszabadelvűbb bajnokai, mint Leibnitz, Fichte, Hegel, Neander, Schleiermacher egykor polgárai voltak, pátrónátusi jogánál fogva a nevelésügy érdekében kinyilatkoztatja másfelől, hogy a szószékek bétöltésénél rokonszenvére csak oly férfiak számíthatnak, kiknek meggyőződésük nincs ellentétben a német nemzeti műveltség vívmányaival s világnézetük nem fordít hátat a polgári életnek, sőt inkább, kik, mint a feledhetetlen Schleiermacher, a polgári köteleket az irás álláspontjáról is megérteni és méltatni tudják. Reményli különben a tanács, hogy az országgyűlés az iskolák rendezése alkalmával biztosítani fogja a nevelésügyet ily irányu papi túlkapások ellen.

Hogy e mozgalom nem kis fontosságu, mutatja az is, hogy nem csak az egyháziak, hanem még a politikai lapok is hosszasan foglalkoztak vele s már a kormány belészólását is rebesgeték, a mi azonban még nem történt meg.

A berlini prot. egylet természetesen megtette a magáét, visszavervén az ostromot a vidéki egyletek helyeslő átirataitól kísértetve.

A dolgok ilyen állásában közeledett már az idő, melyben a német protestáns-egylet évi nagy gyűlését volt tartandó, ez idő szerint Heidelberg-ben; de e terv most hirtelen változáson ment át s a gyűlés junius 3-ik és 4-ik napjain Brémében tartatott meg, mint a következmény mutatja teljes sikerrel az ügy érdekében. Tervbe volt véve, hogy az egyik elnök Schwalb legyen, ő azonban társaival együtt visszavonult, kivéve az éppen megtámadott Baumgartent, ki az egyik ünnepi szónoklatot tartotta s a ki ezerek által hallgatott beszédével nem csak a logikus főket ragadta el, hanem hódított az ügynek maga a nép között is, mely ez ünnepély által oly hangulatba hozatott, hogy a bujtogatások ellen, melyek különben eddig se sok sikert mutattak, ezutánra teljesen biztosítva van. Maga a város általában külsőleg is oly nagyszerűvé és emlékezetessé tette a gyűlést, a milyenre a legvérmesebb reményűek sem számítottak. Erkölcsi értéke pedig a bécsi legújabb egyházi vívmányokkal tétetik egy sorba. Ausztriából is levén képviselők a kölcsönös rokonszenves nyilatkozatok természetesen nem maradtak el.

Az első nap főtárgya az elnök — heidelbergi jogtanár — dr. Bluntschli által tartott értekezés volt a modern államiság a vallás közöttei viszonyról, melynek tételeit, mint-hogy a legújabb állambölcsészeti nézeteken alapulnak, nem tartom érdektelennek itt közölni:

1.) „A modern állam nem vallás- hanem jogtársaság, nem vallási, hanem politikai egység“.

2.) „Valamint a vallás teljesen független a politikától, ugy a politika is teljesen független a vallástól“.

3.) „A modern állam azonban a vallás közvetett hatását nagy mértékben tapasztalja, részint mert a tömegek vallásos hangulata és véleménye nagy befolyással van politikai nézeteik és törekvéseikre, részint mert a papság illetőleg lelkészség oly tekintélyvel s ennél fogva hatalommal bír, melyet körülmények szerint az állam haszna vagy kárára egyaránt fordíthat“.

4.) „A modern állam tehát nem lehet közönyös sem a nemzet vallásos neveltetése, sem az egyházak vallásos intézményei iránt saját területén“.

5.) „A mérték, mely szerint az állam az egyházak értékét mérlegeli, és a szabály, mely azokhoz való viszonyát meghatározza, nem a vallásos hit, sem a vallási igazság; hanem részint a jogi mérleg, a menyinyiben t. i. egy egyháznak jogosult testületnek kell lennie, részint a politikai tekintet annak jótékony vagy káros befolyására a nép jóllétét illetőleg“.

6.) „Habár a modern állam legközelebről emberek- és nem Isten országa, mindazonáltal sem nem istentelen, sem nem vallásellenes“.

7.) „A modern állam Istenben azon örök és korlátlan hatalmat tiszteli, melytől az emberek léte függ s mely a népek sorsát vezérli“.

„De a modern államnak nincs semmi vallásos hitczikke. Ez már nem vallás-állam, mint a középkori, sem confessio-állam, mint az utóbbi századokban“.

8.) „A mai államoknak katolikus és protestáns elnevezése államjogilag helytelen s csak anynyiban van még történelmi és politikai értelme, menyinyiben az államban élő nép gondolkozásmódját kizárólag vagy túlnyomóan a katolikus vagy protestáns vallás vezérli“.

9.) „A nemzet hitegysége a modern államra nézve inkább hátrányos mint előnyös anynyiban, a menyinyiben az által könnyen azon veszélybe jut, hogy jogának és politikájának a confessio és egyházi befolyás ad irányt“.

10.) „Különböző confessióknak ugyanazon egy országban egyesülése a modern államra nézve azért előnyösebb, mert ez által az egyházakon kívül való természetes állása kétségtelemné lesz s szabadabban mozoghat politikai elhatározásaiban“.

11.) „Az egyes modern-európai államok anynyiban keresztény államok, menyinyiben az európai civilisatio nagyrészt keresztény nevelésen nyugszik és a népesség nagy többsége keresztényekből áll, s nem abban az értelemben tehát, mintha a ker. vallást mint jogfeltételt követelnék“.

12.) „Ha némely philósophok és publicisták a ker. vallást államellenesnek, vagy legalább alkalmatlannak nyilvánítják a civilizált államra nézve: ez állítás elveszti minden erejét azon tény által, hogy a civilizált állam legkorábban ker. országokban fejlődött ki“.

13.) „Hanem az vallási s egyszersmind politikai igazság, hogy a ker. vallás az államtól független, s legközelebről nem az állam

számára rendelt vallás. A ker. vallás nem ad előnkbe sem külön államszerkezetet, sem meghatározott államtörvényeket“.

14.) „A ker. confessiók tétele- és ellentételei nem az állami tudat kinyomatai. Az államnak nincs szüksége felettök tűnődni, hanem bizza azokat az egyházak hitére és szabadságára s az egyes individuumokra“.

„Egy dogma sem jogkötelező az államra nézve“.

15.) „Az államra nézve a különböző egyházak dogmájánál nagyobb érdekű és jelentőségű azok szerkezete azért, mert ebben a hatalomnak és tekintélynek oly eleme nyilatkozik, melyet az állam is érez“.

16.) „Az egyházak dogmájánál és szerkezeténél azonban magasabb becsesél bírnak a modern államra nézve azon erkölcsi és humánus erők, melyek a ker. vallásban ténylegesek. Ez erőket kimélni és védni a modern állam kötelessége és gondja“.

E tételek az értekező által egy két óránál tovább tartott beszédben voltak indokolva s egyházi részről tett pár lényegtelen megjegyzés után általános helyesléssel fogadva.

A második nap főtárgyát greifswaldi tanár, dr. H a n n e, értekezlete képezte a b i b l i a t e k i n t é l y é r ő l, melyet megint azért tartok közlendőnek, mert az egész gyűlés által egyhangulag fogadtatván el, a német szabadirányú theologusok megállapított nézetének tekinthető — e tárgyat illetőleg. Az értekező tétélei ezek:

I.) „A biblia, mint ó- és új testamentum, két különmemű, különböző időkben keletkezett vallási iratok gyűjteményéből áll, melyek, mint az egy-istenség hívésén alapuló vallás legrégebbi oklevelei, annak fejlődési történetét legközvetlenebbül tükrözik vissza“.

II.) Valamint az ó-testamentum már az első keresztényektől, a kánont illetőleg a zsidó theológiához való csatlakozásban, ihletett istenszó gyanánt tekintetett, ugy az új-testamentumi iratok is, a második század végén kezdődött lassankénti öszszegyűjtetésük óta, ugyanazon isteni-tekintélyre emelkedtek, s a két gyűjtemény aztán mint biblia, azaz könyvek könyve, a ker. gondolkodásnak mindig zsinormértékül és tájékozássul szolgált“.

III.) „A protestáns egyház a traditióval való teljes szakításához kiváltképpen a bibliából merítette s meríti még most is folyton haladó kifejlődéséhez a leghathatósabb ösztönt“.

IV.) „A bibliának az egyház minden főága által elismert e t e k i n t é l y e azon föltéten alapszik, hogy a benne foglalt egy-istenség hívésén alapuló vallás k i j e l e n t é s e n nyugszik, de mint a kijelentés fogalma, ugy az is eleitől fogva nagyon különbözőleg értelmeztetett“.

V.) „A kijelentés a maga valódi értelme szerint az i s t e n i n e k nyilatkozata, az e m b e r i lélekben, s mint istenemberi műfolyam két egymást kölcsönösen feltételező mozzanatot foglal magában, t. i. egyfelől az isteni lélek üdverejű magaközlését és másfelől az isteni igazságnak az emberi lélek saját munkássága által való elsajátítását“.

VI.) „A kereszténység alapítójában, mint a ker. tudat bizonyítja, mindkét rész teljes öszhanggá egyesült; de az egyházban kifejlésre csak lassanként jutott tudományos gondolkozás sem t a r t a l m á t e bibliailag igazolt kijelentésnek, sem annak két tényezője alaki viszonyát tiszta tudatra, a szemben álló tévedőkkel hoszszadalmas bonyodalmak és harczok nélkül nem hozhatta“.

VII.) „A régi egyházban, le a 17-ik századig, a theologiai figyelem (reflexio) a zsidó supranaturalismus szellemében, a kijelentésnek kizárólag isteni oldalára irányult s ennek következtében alkotta ama magikus, a protestáns orthodoxyában csúcsló ihletést, mely, hogy a biblia isteni tekintélyét minden áron biztosítsa, a bibliai írókat az isteni lélek lelketlen eszközeivé süllesztette“.

VIII.) „Ez egyoldalúság ellen visszahatásul majd egy gondolkozásmód érvényesítette magát, mely a vallás és kereszténység lényegében csupán az emberi részt ismervén el, mindinkább inkább arra törekedett, hogy az isteni-kijelentés fogalmát s vele a szentírás tekintélyét is teljesen megsemmisítse“.

IX.) „Egyszersmind azonban, ezen ellentétes irányokkal való harcz közben, egy bizonyos közvetítő theologia színjátzó tökéletlenségeitől el nem tántorítva, létrejött egy a szentírást és tekintélyét mindinkább-inkább biztosító tan is — s minden jel arra mutat, hogy a jövő ezé“.

X.) „Legfontosabb alapelvei és megállapodásai ez iránynak mintegy ezek:

1.) „Az isteninek ereje és nyilatkozata az emberi lélekben egy közös, isten-emberi kijelentés-okfő, mely minden kegyes személy szívében és lelkében Isten szavaként nyilatkozik“.

2.) Isten szava minden, az emberi lelket üdvözítőleg átható vallás-erkölcsi igazság, bárkitől is legyen az először kimondva“.

3.) „A ki egy oly igazságot eredetileg érez és arról bizonyosságot tesz, az ihletett, próféta“.

4.) „Még mindig vannak s voltak minden valódi mivelte nép között igazi próféták, de a kik Isten szavát mindnyájan többé-kevésbé meghomályosítva adták elé“.

5.) „Az egyetemes kijelentés elvének központi képviselőjéül az emberiség történelmében Izrael-népe jelent meg; de csak lassan és részletenként fejtett ki isteni tudata az isteni kijelentésnek megfelelő emberi kifejezésben“.

6.) „Isten szava teljes megtestesülést Jézus Krisztus tanításában és életében nyert, a ki mint az igaz (egyetemes) vallás alapítója, Isten népe kebeléből lépett fel“.

7.) „Az a könyv, mely az igaz vallás ezen lassankénti fejlődési műfolyamát annak Krisztusban való teljes bévégződéseig életlőn feltárja, a biblia“.

8.) „Ennek nyomozása feltételezi azon tudományos alapelveket, melyeket a mult minden egyéb emlékeinek nyomozása“.

9.) „Ez által elvitázhatatlanul kiviláglik, hogy a biblia tisz-

tán emberileg állott elő s hogy az mégis, daczára a benne sok helytt nyilvánuló emberi tévedések- és gyengeségeknek, az isteni kijelentés tiszteletre legméltóbb oklevéltára marad, s mint olyan a legnagyobb tekintélyt igényli“.

10.) „De e tekintély nem betűi, hanem szelleménél fogva, nem természettörténelmi és világi, hanem vallási és szellemi téren illeti s itt is csak azon feltét alatt, ha isteni erejét és igazságát mindig és újlag bém bizonyítja“.

11.) „Szóval: a biblia szava lényegében nem maga az isteni szó, mindazonáltal annak legeredetibb és legélethűbb megtestesülése; s kiváltképpen az új-testamentum joggal nevezhető örök-vezérszavaknak a ker. hittudathoz“.

Ez értekezlet után a gyűlés azon fontos határozattal végződött, hogy a Schleiermacher születése századik évfordulóját a jövő évben a német prot. egyet. Berlinben, ezenkívül a vidéki egyetek keblileg fogják megünnepelni.

Végül elnök figyelmeztette az egyetletet ama közelgő óriási küzdelemre, mely a ker. világot két részre osztván, annál hamarabb fog kiütni, minél inkább sodortatik a pápa világi hatalma az örvény felé. A világ minden részében elágazó csatornáikon központosítani fognak az illetők még egyszer minden segedelmet a lét vagy a nemlét kérdésének eldöntésére. A győzelem kimenetele nem kétséges, de a küzdelem erős lesz, s szükség, hogy készen találjon.

Ime, tisztelt szerkesztőség! a legnagyobb protestáns theologiai mozgalom. Hogy itt valóságos reformáció közepette élünk, arról, ki a szabad theologia törekvéseit s az erőteljes egyházi mozgalmakat ismeri, egy perczig sem kétkedhetik.

Ezekután sat. sat.

Kozma Ferencz.

C. H. A. Dall látogatása. Az észak-amerikai unitáriusok Kelet-Indiában, jelesen Calcuttában levő missionáriusa, C. H. A. Dall, Jéruzsálemen, Kis-Ázsián keresztül májusban Kolozsvárra érkezett az itteni unitáriusok meglátogatására. Azt hitte, hogy a háromszázados ünnepen jelen lehet, azért vette útját erre. Két hetet töltött köztünk, s innen Anglián keresztül Amerikába utazott.

Itt léte alatt kirándult tanár Benczédi Gergelylyel Tordára, Toroczkóra, s meglátogatta Páget János urat Gyéres-Szent-Királyon; részt vett Kolozsvárt a főtanodai ifjuságnak egy májálisán. Egyéb idejét a tanárok társaságában töltötte, kik közt igen barátságos, vendégszerető fogadtatásra talált.

Dall sok ismerettel bíró s igen közlékeny ember, sokat beszélt köztünk az ázsiai s é. amerikai vallási, erkölcsi, társadalmi, sőt politikai viszonyokról is, s viszont igen sokat kérdezősködött s jegyzett a mi egyházi s hazai viszonyainkról. Saját kívánságára egy szélesebb körű társaságnak is bémutatott. Ugyanis f. évi áldozó-csötörtök előtti vasárnap, reggeli istenitisztelet után, a templomból kijött gyülekezet s még idegen vallásuak is többen, ösz-

szegültek főtanodánk nagy halltermébe, s itt a népes társaság előtt vendégünket tanár s rendes pap, Ferencz József, üdvözlővén a társaság nevében, Dall két óráig tartó előadást tartott angol nyelven, melyet Benczédi és Simén tanárok tolmácsoltak magyarul. Az érdekes előadás kivonatát itt közöljük:

„India népessége kétszáz millió, melyből 150 millió angol alattvaló, a többinek nemzeti fejedelmei vannak. Vallásukra nézve nagyobbára a budhaisták, de vannak mahumedánok is. Más keresztény felekezetek példájára az unitáriusok is állítottak volt még e század elején Calcuttában egy missiót, de miután ez több évek alatt sem tudott semmi eredményt mutatni, a segítségével felhagytak s a missiót megszüntették. Az észak-amerikai unitáriusok ismét felvették ez ügyet, s szólót küldötték 13 év előtt Calcuttába, mely idő óta csak egyszer látogatta meg Bostonban élő nejét s gyermekeit. A keresztény vallás igen lassan terjedt s terjed ma is az indusok közt, egyfelől azért, mert a missionáriusok egyenesen a hitelveket kezdték fejtegetni s egyik a más ellen polemiát vegyitettek tanításaikba; másfelől a megkeresztelkedett indus általános megvetés tárgya, családja, barátai megtagadják, elveszti kásátját s vele együtt vagyonát s kárpótlásul az európaiak sem fogadják bé magok társaságukba.

Több missionárius tehát, s ezek közt szóló is, felhagytak az eddigi módszerrel. Iskolákat nyitottak s ezekbe nagy számmal gyűjtötték az indus gyermekeket, mert az indus gyermekeit örömmel taníttatja, annál is inkább, mivel vagy semmit, vagy nagyon csekély díjt kívánnak a tanításért. Itt észrevétlenül ismertetik meg Jézus életével, legszebb mondásaival, a keresztény erkölcsi elvekkkel, s oktatják más tudományokban is. Ily eljárással annyira megnyerte Dall is több tekintélyes és befolyásos indus tetszését, hogy évenként ezektől is tetemes összezeget kap a tanítási költségek fedezésére. Tapasztalta azt is, hogy 33 millió Istent hívó benszülőttek, a sok isten imádás szélsőségéből az egy isten-imádásra legkönnyebben mennek át, ugyanynyira, hogy a katolikus missionáriusoknak is, midőn őket meg akarják téríteni, legelőször az egy isten imádásra kell őket vinniök s ugy fokenként a szentháromságra. Az indus nők még nagyobb hajlamot mutatnak mint a férfiak, általában a keresztény vallás felvételére, a mit a nő-nem mélyebb vallásos érzelme mellett abból is magyarázhatni, hogy a keresztény vallás felszabadítja azon lealacsonyító szokás alól, hogy a hazulról távozó férj nejére zárja az ajtót, s társaságokban, nyilvános helyeken vele soha meg nem jelenik.

Calcuttában van jelenleg az unitáriusoknak három ugynevezett „Hall“-jok, hol isteni tiszteletet tartanak: van két iskolájok 450 tanulóval és 15 tanítóval. Madrasban egy Halljok, egy iskolájok 35 tanulóval, s a hívek között 200 benszülött s 20 angol. Secunderabadban van egy Hall 150 benszülött hallgatóval, s van iskola. Egyébaránt nemzedékeknek kell eltűnni, a mig az ősi, nagyobbára borzasztó szokásaikkal felhagynak. Halottaikat most is megégetik s a hamvat szélnek eresztik. Az angol kormány erélyességének sikerült már anynyi,

hogy az özvegyek vérfagylaló megégetésével férjeik sirján felhagytak, s még csak félreeső helyeken gyakorolják. Szóló áttérően ezután Amerikára s illetőleg az egyesült államokra, elmondá, hogy itt az unitáriusoknak 3000 egyházuk van, s hogy ezekhez számíthatók az universálisták, krisztusiak (Krisztus hívei) és a barátok társasága (society of friends), köznéven quäquerek, miután inkább névre, mint hitelvekre nézve különböznek. A nevelési viszonyokat illetőleg különösen kiemelé, hogy Ámériában tudta szerint 14 egyetem van, melyekben a nők is teljesen kimivelhetik magukat, tudori vizsgára bocsátatnak; s jelesen három egyetemen csupán nőket képeznek orvosi pályára.

Vége emlité, hogy missionárius társai Indiában igyekeztek levernü az Erdélybe jövetelről, azzal ijesztvén, hogy itt legalább is félvadak az emberek, kik közt élete sem biztos. Ő akkor sem hitte, most meg saját szemeivel győződött meg, hogy oly mivelt közönségünk van, mint akár Bostonnak vagy Londonnak. Azt azonban gondolta, hogy Kolozsvár is sárból rakott kunyhókból áll, s ime ebben is kellemesen csalódott. Őszintén örvend, hogy a felőlünk való tévnézetek eloszlatására mind Angliában, mind Ámériában közreműködhetik.

Felszólította a gyülekezetet, hogy ha valakinek valami kérdeni valója van, tegye meg. Mire többen tettek kérdéseket, az előadás közben is többen kértek felvilágosítást egy s más körülményről“.

Az érdekes előadást és társalgást ismét rövid beszéddel Ferencz József zárta bé.

Ezután Dall a consistoriumba vezetvén, tiszteletbeli egyházi tanácsossá választatott; s erről latin nyelven diplomát kapott. Mire főgondnok Káli Nagy Elek úr vendégszerető asztalánál egy díszebéd következett Dall tiszteletére.

Áldozó csötörtökön utazott el körünkből, magával vivén a „Keresztény Magvető“ 1—3 köteteit, s a tanárok arczkép-csoportozatát három példányban, mely éppen érette, az ő kívánságára készült.

Egy üdvözlő levelet is vitt consistoriumunktól az „Ámériai Unitárius Associationhoz“.

A küküllői unitárius egyházi olvasó-kör. E cím alatt a küküllő-köri unitárius papok és iskolatanítók együletet alakítottak a végre, hogy a mit külön-külön csak kis mértékben képesek tenni, t. i. szakkönyvek s lapok megszerzését, azt ezután egyesített erővel nagyobb mérvben tehessék. E czélból a környékben minden pap fizet évenként egy ftot, egy iskolatanító ennek felét. Világiak is lehetnek egy forint évi részvény mellett tagjai. Az így bégyült részvénydíjak teszik az egylet jövedelmét, melyet csak az irt czélra lehet fordítani.

Az egylet másik czélja, hogy koronként gyűlést tartva, a körükbe tartozó érdekeket, eszméket megvitassák, s így a nevelés, ta-

nitás és egyházi élet terén a korszerű fejlődést s előhaladást, úgy az önmivelést egymás gyámolításával gyarapítsák.

Mind két czél szép és nemes, s korunkban, midőn a szellemi élet mindenfelé pezseg, valóban szükséges is a válvetett törekvés e téren is, hol anynyi az óhajtható javítani való. Részünkről csak buzditni tudjuk az ily nemes törekvést, s óhajtanók, hogy minden környékünk csoportosuljon hasonló czélből.

Az egylet pártfogója s főfelügyelője a vallásközönség egyházi fő, s illetőleg képviselő tanácsa, hová az egylet jegyzőkönyveit évenként felküldi. Különbén igazgatja az egylet ügyeit az egyleti közgyűlés s az ez által választott négy tagu bizottság. Hivatalnokai egy pénz- és egy könyvtárnok, az elnök és jegyző, mindenik választva a közgyűlés által egy évre.

Az egylet lapjai s új könyvei köröztetnek, egy tag a lapok mindenik számát legfennebb 48 óráig tarthatja magánál, könyvet egy vagy két hóig.

Az egylet reményli, hogy könyvtára, s talán jövedelme is, egyes önkénytes adományok által is gyarapodni fog.

Az egylet szabályait a most lefolyt zsinati főtanács elvileg helybenhagyta; a részletek szükséges módosítását a képv. egyháztanácsra bizta.

Egyházi s iskolai törekvések hazánkban. Mióta nemzeti felelős kormány vezeti hazai ügyeinket, azóta valamint nemzeti életünk egyéb ágaiban, úgy az egyházi s iskolai téren is élénk fejlődési törekvések mutatkoznak. Másfél év alatt: egy népnevelési egyletek alakítása iránti fontos felhívás s tervzet magától a cultus-minisztertől, egy népiskolai törvényjavaslat, egy középtanodai szervezet s tanrendszer, egy interconfessionalis törvényjavaslat, a r. katólikus egyház autonómiája kérdésének megindítása, a zsidók emancipatioja s egyházi országos szervezkedések megindítása voltak e téren a nevezetesebb mozzanatok; melyeket röviden mi is érinteni kívánunk.

Hogy népnevelésünk ügye akár az európai előhaladt népnevelési viszonyokat, akár hazánk politikai átalakulását tekintve, lényeges reformokat igényel, ma már általánosan elismert igazság, s hogy e tekintetben a nevelés ügye iránti közérdekeltség felébresztése a legelső és legbiztosabb lépés, nyilvánvaló csak abból is, mert nemzetünk sajátos helyzetéből kifolyólag megszokta idegenséggel viseltetni oly intézkedések iránt, melyekben a vak engedelmességen kívül egyéb szerepe nincs. Különbén is a legjobb s legtisztább szándéku intézmények sem tettek soha egy államot is nagygyá és boldoggá, a hol magok a polgárok részt nem vettek kötelességeik hű teljesítése által annak nagygyá és boldoggá lételeben. Ez elvből indult ki magas szellemű s nemes lelkű cultus-miniszterünk, ki három évtized óta a politikai reformok első rangu harcosai közé tartozott, kit tudományos érdemei méltán akadémiának elnöki székére emeltek, kinek neve a mívelt Európa előtt ismeretes, midőn a köz-

oktatás ügyének vezetését kezébe vevén, a népnevelés ügyének lendületet adandó, nem kormányi rendeletekhez, hanem a közérdekelt-ség felébresztéséhez folyamodott s egy népnevelési egyletek alakítása iránti felhívást és tervjavaslatot bocsátott ki, melyben nem mint miniszter, hanem mint szakember s polgár hívja fel polgártársait, a nép millióit, hogy sociális téren induljanak meg s válltvetve igyekezzenek orvosolni a bajt, melytől a jövő, saját jövőnk függ. A cél bizonyosan nemes és nagyszerű volt! Az eszme jövő fejlődésünk csiráját hordja magában! S hogy kevés eredményre vezetett, annak főbb okai, nézetünk szerint, a következők: mindenekelőtt a többféle vallás, nemzetiség s pártok miatti bonyolult és valóban nehéz helyzet, mely az egyeseket nem engedte egy érzés által vezetettve, közös erővel egy szent cél felé törekedni. Másodszor a r. kath. egyház közömbössége a változott viszonyok közt, melyek iránt inkább idegenkedéssel mint rokonszenvvel viseltetett. Harmadszor a protestáns egyházak helyzete, mely szerint a vallási jogegyenlőség még mind ez ideig nem nyújtván azt a biztosítékot, mit az autonomia, sokszor óvatosságra vannak utalva oly kérdéseknél is, melyek a teljes vallási jogegyenlőség mellett legkisebb gondot sem adnának. Negyedszer talán az is, hogy több helyt oly emberek voltak az ügy élére felhiva, kik ha nem ártottak, de nem is használtak. És végül, egyebeket nem említve, a közönségnek részint közönyössége, részint a közügyek fejlődése által más irányba elvontsága s szegénysége; mert könnyű ám Angliában s Ámerikában nyugodt viszonyok közt és sok pénzzel rendelkezve, szép eredményeket mutatni fel a socialis téren, s e fontos körülményeket nem veszik eléggé számba azok, kik többnyire külföldi példák után szeretnek következtetni.

A népiskolai törvényjavaslat csaknem abban a sorsban részesült az országgyűlésen, a miben a népnevelési egyletek a közönségnél. A reformok iránt a többség rendesen idegenséggel szokott viseltetni. Mi nem vagyunk feltétlen magasztalói a nevezett törvényjavaslatnak, sőt őszintén megvalljuk, hogy több pontjait hazai viszonyaink, a különböző egyházak autonomiája, általában a gyakorlati étellel alig hiszszük összszeférhetőeknek, de azok könnyen módosíthatók levén, a törvényjavaslat bizonyára nem volt érdemes oly heves megtámadásra, mely szerint azt a bizottság, melyhez országgyűlésileg útasítottat, tanácskozási alapul is csak küzdelem után fogadta el. Ugy látszik azonban, hogy a vihar, melyet támasztott, kezd lecsillapulni; s alig ha bé nem bizonyul itt is, hogy a hire rosszabb volt mint maga a törvényjavaslat. Az országgyűlésileg e tárgyban kinevezett bizottság minden vallásfelekezetből szakembereket híván össze, azok véleményét külön-külön kihallgatta, a mit czélszerű lett volna magának a miniszteriumnak is megtenni, s a legutóbbi tudósítások szerint remény van hozzá, hogy a szükséges módosítások a viszonyok és helyzet tekintetbe vételével megtétetvén, az elmélet a gyakorlati étellel kibékítettvén, s a kölcsönös érdekeknek a lehetőleg elég tétetvén, a népiskolai törvényjavaslat még

ez ülészek alatt megállittatik, s ezzel egy nagy horderejű országos kérdés megoldást nyer.

A r. kath. gymnasiumok új szervezéséhez, mely szerint ezek nyolcz osztályról hatra reducáltattak, s aztán három bölcsészeti felsőbb osztálylal toldattak meg: kevés rokonszenvvel viseltetünk, már csak azért is, mert ez által a r. kath. és prot. gymnasiumok közt még nagyobb különbségek állottak elő, holott nézetünk szerint lehető egyformásításukra kellett volna inkább törekedni.

Hogy az országgyűlés eleibe terjesztett interconfessionalis törvényjavaslat szintén kevés méltánylatra talált, s már az előterjesztéskor megbukottnak lehetett venni: oka az, mert ezen javaslat csak a vegyes házasságot, áttérést, s temetkező-helyek megszabását illető módoszatokra terjedt ki; de nem ereszkedett mélyebben a dolog lényegébe. A nemzet itt gyökeres reformokat vár, a vallásfelekezetek közti teljes egyenlőség s aviszonosság nagy elvének realizálását. Ha azt akarjuk, hogy anynyiféle féltékenykedésnek valahára vége legyen; hogy az egyházak s kormány közti rendszeres viszony és bizalom kifejlődjék s állandó legyen; meg kell törvény által határozni világosan, miben áll az autonomia, miben a kormány főfelügyeleti joga? hol érintkeznek a határok? ekkor nem fogják sehol a kormánynak olykor legjobb akaratu czélzatait is tartózkodással vagy éppen azon gyanusítással fogadni, hogy vajjon nem csak első lépés-e ez, melynek nyomán útát akar törni magának tovább. A kor szelleme valóban megkívánja, hogy minden ily viszonyok alaposan tisztáztassanak.

Részint a parlamentáris felelős kormány természetéből, részint a kor szelleméből folyólag, a r. kath. egyház sem maradhatott eddigi teljes hierarchicus szervezetében érintetlenül. Hajlania kellett az alkotmányosság felé. És itt is báró Eötvös volt az első, ki szót emelt; felhívta a főpapságot, hogy a r. kath. egyháznak is bizonyos autonómiát engedjenek, a világi híveknek adjanak megillető befolyást az egyházi s iskolai ügyekbe. A főpapság nem útasította el a korszerű felhívást. Egy tervezetet készített, mely szerint egyháziak és világiakból választás útján községi, esperesi, püspök-megyei tanácsosok alkottatnának, s ezek felett egy országos központi consistorium. A tervezet azonban szűkön engedett befolyást a világiaknak még az egyházi és iskolai vagyonok kezelése s tanítási ügy felett is; ezért megbukott. Meg kell jegyeznünk, hogy az erdélyi r. kath. püspök tervezete legkevésbé felelt meg a világiak várakozásának, mi miatt ezek a gy. fejevári gyűlésről keserűséggel távoztak, eredmény nélkül. A sajtó keményen kikelt a magas clerus szűkkeblűsége ellen; nem csak hirlapokban, hanem röpiratokban is éles bonczolgatás alá jött e tárgy.

A kath. püspöki kar engedve a közvélemény hatalmas erkölcsi nyomásának, egy második tervezethez fogott, s ennek megvitatására a primás f. évi okt. 1-én egy vegyes értekezletet hívott össze Pesten, melyen a képviselőház kath. tagjai is részt vettek. Itt Deák Ferencz következő indítványa fogadtatott el: „A püspöki kar, mely

magas egyházi állásánál fogva is hivatva a kezdeményezésre, most egyelőre ne bocsátkozzék javaslatában a kath. egyház szervezésébe, hanem csak azon szabályok megállapítására szorítkozzék, melyek szerint a r. kath. vallást követő egyházi és világi honpolgárok meghatározott számu képviselőket válasszsanak. De ezen szám ugy alapíttassék meg, hogy annak túlnyomó menynyisége a világiakat illesse. Miután ezen a püspöki kar által megállapított és ő felsége által is helyhenhagyott szabályok szerint megválasztatott s öszsze-jött a gyülekezet, az se bocsátkozzék még az autonomia szervezésébe, mert a szabályok, melyek szerint meg lön választva, némileg octroyáltak voltak, minthogy az első megkezdésnél másképpen eljá-rni nem lehetett, következve tisztán és teljesen nem tekintethetik még az öszszes egyház képviselőtének; hanem dolgozzon ki e gyülekezet egy rendszeres választási módot, mely szerint a r. kath. egyház öszszegének újabb gyülekezete lesz megválasztandó, s ez a másodsor választott gyülekezet fogja a magyarországi autonom r. kath. egyházat teljesen képviselni; ez lesz hivatva és jogosítva az autonomiának szervezetét, kezelését, az egyháztanácsok felállítását és hatáskörét, szóval az autonomiának minden részleteit megállapítani, kivéve azonban a vallás dogmáit, az isteni szolgálatot, az egyházi személyek fegyelmét s a papság nevelését, melyek az egyház világi tagjainak hatásköréhez nem fognak tartozni“. — Ebben a stádiumban áll jelenleg a r. kath. egyház autonomiája kérdése. Vajha böles szellem s kellő méltányosság vezérelné e fontos ügyben az illetőket, hogy kívánt megoldás által hazánk alkotmányosságának öszszegébe egy emlékezetes szakaszt illeszthessenek bé, s ebben is korszerű példát adjon a magyar kath. papság a világnak arról, hogy a böles conservatismust a józan előhaladással meg lehet mindenütt egyeztetni.

Méltó a feljegyzésre az is, hogy a helv. hitv. öt egyházkerület Pesten hasonlóképp értekezletet tartott egy az egyházkerületek felett álló országos convent szervezése tárgyában. Az első értekezleten azonban itt is a fontos intézménynek csak előkészítéséről lehetett szó. De a terv meg van indítva, s lehet remélni, hogy itt is egy epochális mű jövend létre az idő termékeny méhéből.

Az izraeliták emancipatiojával nem járhatunk ugyan elől az európai államok közt, de, viszonyainkhoz képest, most is becsületünkre válik, kivált ha meggondoljuk, hogy az izraeliták minő bánásmódban részesülnek a szomszéd Romániában. Báró Eötvös nem elégedvén meg ezzel, egyházilag is rendezni kívánta izraelita polgártársaink ügyeit, s egy értekezletet hívott öszsze e czélból az ország minden részéből, melynek véleménye alapján egy f. évi dec. 10-én Pesten megnyitandó izraelita országos gyűlést hívott öszsze képviselői alapon, ennek levén feladata aztán állandóan szabályozni az izr. egyházi és iskolai ügyeket. Az eredményt még nem tudhatjuk, a most folyó választásokból annyit látunk, hogy az orthodox s reformokat óhajtó izraeliták közt országszerte nagy küzdelmek folynak. Mi szívből óhajtuk ez utóbbiaknak a győzelmet!

Végül, nem hagyhatjuk említetlenül az országgyűlés által küldött „jogügyi bizottság“ azon nézetét sem, mely a papi törvényszékek eltörlését s azok helyébe a világi törvényszékek illetőségét hozta javaslatba. A javaslat megbukott ugyan, de heves ellenzés után.

A miket említettünk, nagyobbára kezdemények, a jövő határoz még benne. De ezen nagy jelentőségű kezdemények is eléggé jelzik, hogy hazánkra egyházi s iskolai viszonyaink tekintetében is korszakot alkotó időpont állott bé.

Az erdélyi ev. ref. tanárok hat évvel ezelőtt egy egyület alakítottak, melynek czélja a tanügy és nevelés érdekében vitatkozva tapasztalataikat egymással közölni, eszméiket tisztázni, s a mit így közösen megállapítva czélszerűnek találják, érvényesíteni. E végre évenként öszszegyűlnek valamelyik iskola helyiségén. Az idei értekezlet Kolozsvárt tartatott meg május 26—28-án, s a mi most először történt, a Királyhágón túlról is hat tanár jelent meg az értekezleten, melyről két figyelemre méltó tényt kell megjegyeznünk. Egyik az, hogy az első napi díszebéden minden vallású papok, tanárok, gondnokok s más világi tagok vettek részt, s daczára a különféle ségeknek, egyetértő, kedélyes öszszhang fűzte öszsze az egész társaságot. A legváltozatosabb pohárköszöntéseket testvéries hazafiság olvasztotta egygyé, mintegy igazolandó, hogy a kiket régen a hit elváltasztott, a tudomány megint egyesíteni képes.

A másik figyelemre méltó tárgy komolyabb s még fontosabb természetű. Ez, t. Szász Domokos, kolozsvári ev. ref. pap és tanár, indítványa volt a vallás tanításról, ki is egy gyönyörű értekezésben, mely a prot. egyh. és isk. lapok 26, 31 és 32 számaiban megjelent, előadván, hogy minő irányt követtek eddig a gymnasiumi vallás tanításnál, s kimutatván azoknak az idő szelleme által történt túlszárnyaltatásukat, azt indítványozza, hogy a szorosabb értelemben vett felekezeti tantárgyakat egészen mellőzve, azokat általános értékű, tehát a humán képzésre alkalmasabbakkal kell helyettesíteni. Ilyenek lennének a biblia ismertetése, a Jézus vallása eredeti, egyszerű, fenséges formájában, kivált a hegyen mondott beszéde s példabeszédei, a különböző vallások népszerű története, valamint a ker. egyház története, csakhogy egészen tárgyilagosan stb. Tagadhatatlan, hogy ez indítvány gyakorlatilag sokféle nehézségbe ütközik, de következményeiben nagy horderejű s a haladó korszellem magasabb vallási irányával öszszhangzásban áll, minél fogva az értekezlet is elvileg elfogadta s megbizta az indítványozót, hogy a következő értekezletre dolgozzon az általa kifejtett elvek szerint egy részletes s a közép tanodai osztályokba alkalmazandó tantervet.

Az erdélyi ref. egyház ez idén Sz. Somlyón tartott közönséges zsinati szent gyűlésén az egyház képviselői szervezkedésére nézve fontos lépések tétettek. Mi örömmel jegezzük fel e

mozgalmat, mert hiszszük, hogy az erdélyi általános protestántizmus életét ez által új erő és új élet fogja felvillanyozni. Szerencsés megoldást, s az eredményre áldást kívánunk.

Kolozsvári egyetem. Egy Kolozsvártt felállítandó egyetem eszméje már a mult évben felmerült. A jogakadémiai tanári karjavaslatot is tett benne a kormányhoz. A lapok hathatósan szóltak mellette. Indokul felhozott, hogy a főkormányzék feloszlásával sokat vesz Kolozsvár; s a mi ennél fontosabb, hogy az országnak csak egy, még pedig határozottan katolikus szellemű egyeteme levén, az ország méltósága s több millió protestánsok érdeke megkívánja egy minden felekezetiességtől ment, tudományos egyetem felállítását, mire nézve sok tekintetből legalkalmasabb helyiség a hazában Kolozsvár.

Hiteles értesülés után mondhatjuk, hogy e fontos ügy részint pénz-, részint más tekinteteből nehézségekre talált ugyan, de elvetve teljességgel nincs; sőt alapos remény van arra, hogy a hazának, különösen Erdélynek, s leginkább Kolozsvárnak e jogos és szükséges óhajta s rövid időn teljesülni fog; szükségese ez, egyebet mellözve, csak azért is, hogy az évenként százakra menő protestáns tanulók, felsőbb tudományok hallgatására ne kénytelenítsenek külföldre vándorolni. Az igazság és szükség hangosan követeli, hogy a pesti kir. egyetem vagy kivetkeztesék felekezetiességből, vagy egy felekezetiesség színe nélküli új, s a kor követeléseinek megfelelő tudományos egyetem alapittassék a legrövideb idő alatt.

Nagyszerű eseményként jelölhetjük, hogy az auszriai róm. kath. tartományok birodalmi tanácsa valahára az egyházi téren is a radical reformok útjára lépett, s rövid idő alatt oly művet alkotott, melyet Európa szabadságra törekvő népei mindenütt zajos tetszéssel fogadtak. A birodalmi tanács ugyanis elítélvén az 1855-ben kötött közép kori sötét színű Concordatumot, annak mellőztével egyházi s iskola törvények alkotásába ereszkedett. Ő Felségének a r. kath. egyházzal szemben a placetum jogát vindikálván, kimondta a különböző felekezetek közti egyenlőséget; béhozta a polgári házasságot, kiemelte a nevelés és tanítás ügyét az egyház kezéből s a t. Kivonatossan közöljük e nagy fontosságú törvényeket:

A polgári házasságot illető törvény szerint mindazon esetekben, melyekhen a házasság kihirdetésére vagy megkötésére hivatott lelkész a kihirdetés teljesítését, vagy a házasságba egyezés ünnepeyes nyilvánításának elfogadását az állam törvényhozásától el nem ismert akadályozó okból megtagadná, a házasulandóknak szabadságukban áll, házasságuk kihirdetését a világi hatóság által eszközölni s a házasságba egyezés ünnepeyes nyilvánítását azon hatóság előtt tenni. A megtagadásról azonban az illetőknek lelkészi, vagy két tanu által kiállított bizonyítványt kell előmutatni a világi hatóságnak, mely ezután a kihirdetést a két házasulandó fél lakhelyének községi hivatalánál három hétig kifüggesztendő hivatalos hirdetés által eszközli, s a házasságot a hatóság főnöke, két tanu s egy

tollvivő jelenlétében megköti, arról jegyzőkönyvet vesz fel, s mind két házasulandó fél rendes papjának a házasságkötésről szóló bizonyítványt átszolgáltatja. A feleknek teljes szabadságában áll házaságukra egyik fél papja által utánpótlólag az egyházi áldást is ki-
eszközölni. Az elváltatás szintén a világi hatóság elé tartozik.

Az iskola-törvény szerint az összes oktatás és nevelésügy vezetése és felügyelete az államot illeti, s az e végre törvényesen hivatott közegek által gyakoroltatik. A vallásos oktatáson kívül, melynek vezetése és felügyelete az illető egyháza bízatik, egyéb tantárgyak előadása a tanodákban bár mely egyház befolyásától független. A tanodák minden állampolgár számára nyitva állanak. Minden egyháznak joga van saját vagyonából vallásfelekezeti tanodákat állítani fel, azonban ezek is az oktatásügyi törvényeknek alá vannak vetve. Hitoktatóknak csak azok alkalmazhatók, kiket az illető vallásfelekezeti főhatóság erre képeseknek ítél; más tanítók választását vallásfelekezeti tekintet nem korlátozza. A tankönyvek az oktatásügy vezetésére és felügyeletére bízott közegek jóváhagyását igénylik; hittani könyvekre nézve az illető confessionális főhatóság határoz.

Az interconfessionális törvény szerint törvényes gyermekek, ha mindkét szülő ugyanazon valláshoz tartozik, a szülők vallását követik; törvénytelen gyermek az anya vallását követi; ezen eseten kívül a gyermek vallását az határozza meg, kinek jogában áll azt felnevelni; minden reversális érvénytelen. A gyermek vallását 7 éven túl megváltoztatni rendszeren addig nem szabad, míg azt maga saját akaratóból nem eszközli, 7 évesnél kisebb gyermekekre nézve a vallás meghatározására szerződésileg jogosított szülők a vallás változtatására nézve is intézkedhetnek. A bétöltött 14 évvel nem különbség nélkül fel van jogosítva mindenki vallását saját meggyőződéséből megváltoztatni, mire nézve szándokát a politikai hatóságnál jelentvén, cz a jelentést az elhagyott egyház lelkészével közli, az újon választott egyházba való belépését a belépő személyesen tartozik az illető lelkésznek kinyilatkoztatni. Azonban minden vallásfelekezetnek meg van tiltva más vallásukat kényszer vagy csellel áttérésre birni. Más egyházban istentiszteleti vagy lelképásztori functiot végezni csak akkor szabad, ha azon egyház lelkészei azt megengedik. Egy lelkész sem követelhet más egyház híveitől bért. A temetkezést senkiről sem lehet megtagadni, habár nem tartozik is azon egyházhoz, melynek a községben temetője van. Senki sem kényszeríthető, hogy más vallásuk ünnepeit megülje. Mindazon törvények és szabályok, melyek ezekkel ellenkeznek, többé nem alkalmazhatók.

Pápa jun. 22-ki alloentioja. Az ausztriai fennebb említett szabad szellemű törvények azonban nem ragadtak mindenkit örömmre. Az ultramontánok nagy szorongattatások közt nézték, mint foszladozik a hű Ausztriában is a minap anynyi sikerrel megkötött Concordatumok, s vele újonnan alapított uralmuk dicsősége!

A pápa végre jun. 22-én a titkos consistoriumban megszólalt

„a kárhuzatos törvény“ ellen. „E törvény által — ugy mond — minden vélemény és sajtótermék, valamint vallás, lelkiismeret s tan-szabadság megállapittatik; engedély adatik minden cultushoz tartozó polgároknak, hogy nevelő- és tanintézeteket állítsanak fel; bár minő vallástársulatok egymáshoz hasonlókká tétetnek s az állam által elismertetnek“; továbbá fájdalommal említi a pápa a felette kárhuzatos polgári házasság béhozatalát; azt, hogy a katolikusok köteleztetnek protestáns halottaknak is helyet adni temetőjükben, ha ezeknek külön temetőjük nem volna; hogy a tanintézetekre a világiaknak s polgári hatóságoknak is befolyás adatik. „Látjátok tehát, tisztelendő atyák — mondja az allocutio — mily rosزالandók és kárhuzatosok az ausztriai kormány által kibocsátott iszonyu törvények, melyek a kath. egyház tanait, tiszteletre méltó jogait, tekintélyét s isteni constitutióját — a legnagyobb mértékben sértik“ stb.¹

Valóban szomorú és mélyen elcsüggesztő volna a világra nézve, ha Európában a legtöbb hívőket magában foglaló keresztény egyhazzal semmi szabadabb fejlődés megegyeztethető nem volna! — Azonban az encyclikák s többi allocutiók után elhangzik ez is; a világ elfelejti őket s halad a maga útján az idők szellemének vezérlete alatt.

A római pápa a jövő 1869-ik év végére egyetemes zsinatra hívta össze a katolikus egyház püspökeit. Érdekes ez azért is, mert 300 év óta ily zsinat nem tartatott; s nézetünk szerint, most sincs értelme; mert miután éppen ezen 300 év alatt lassanként kétségtelenné emeltetett a kath. egyházban a pápa csálhatatlansága: ezen tulajdonságánál fogva a pápa kétségtelenül mindent a legjobban kell hogy tudjon, s így zsinati tanácsra szüksége nem lehet. S ha mégis zsinatot tart: azt bizonyítja vele, hogy mégis szüksége van a püspökök jó tanácsára, s ez a csálhatatlanságot sajátságos szinten tünteti fel. Egyébaránt nekünk nem sok bajunk van ezen egybegyüölendő egyetemes zsinattal, azt óhajtjuk, hogy üdvös eredményekre vezessen; fájlalnók azonban, ha egy ily tiszteletre méltó testület is csak encyclikákat s olyatén allocutiókat hozna napvilágra, melyek az újabb és miveltebb kor minden örvendetes vívmányai elkárhuztatására hajlandóságot mutatnak. Fájlalnók, mert újabban is azon hitünkben csalódnánk, miszerint a r. kath. anyaszentegyház, ez ősi s legnépesebb keresztény egyház, nem képes magát semmi-ben reformálni s a haladó világba béilleszteni; s így szükségképp előbb-több magamagát kárhuztatná, fájdalom, egy elavult numiává.

Érdekes Olivier Emilnek, a francia törvényhozó testület jul. 10-ki ülésében mondott beszéde, melyben egyebek közt a zsinat összehívása módjára hivatkozva, mely szerint a pápa ez alkalommal nem a világi fejedelmek útján intézte meghívásait a püspökökhöz, a mint czelött törvényes szokás volt, hanem az összehívó okmány kihirdetése s annak a sz. Péter ajtajára való kifüggesztése által minden püspököt kötelez a megjelenésre, így szól: „Ez egyik legfontosabb tény, mely 1789 óta történt, az egyház és állam különválasztása először lett proclamálva maga a pápa által. . . . Oly

hatalmas a dolgok ereje, hogy Róma maga az, mely előidézi a különválasztást, megszegi a concordátumot és mind azon kötelékeket, melyek az egyházat és államot egybekapcsolták". Miután pedig ki-mutatja, hogy a változott viszonyok szerint a világi hatalomnak minő állást kell elfoglalni a zsinattal szemben, hogy a kormány, habár erre joga volna is, sem a zsinati bulla kihirdetését, sem a püspökök Rómába menetelét ne akadályozza meg, hanem engedjen e tekintetben teljes és tökéletes szabadságot, egyszersemind két dologra figyelmezteti a törvényhozó testületet: először az alsó papság pártolására, mert utoljára is ez képezi a papság közvéleményét s ez kétségkívül kész a világi hatalom támogatására az ultramontán párt ellenében, mihelyt meggyőződik a felől, hogy a világi hatalomnak is van bátorsága jogait védeni, nyomorukat enyhíteni, erkölcsi méltóságukat oltalmazni, addig nem tehet egyebet, minthogy magát alája vesse a hatalmas pártnak és titokban sohajtozzon. Másodszor azon törvények tanulmányozására, melyek szükségesek arra, hogy az egyház és állam különválása megtörténhessen; mert „azon napságtól fogva“ — így végzi élénk helyeslések közt folytatott beszédét a szónok — „midőn a világi fegyver különváltik a pásztori bottól, eszközöltetni fog nem zavar, hanem ígéretteljes közeledés a vallási eszmény és az emberi ész között“.

Utólagosan olvassuk, hogy a pápa a fennebb említett egyetemes conciliumra a protestáns püspököket is meghívta. Hogy ezek részéről valahol hajlam mutatkoznék a meghívást komolyan venni, még eddig nem vettük észre. A „Times“ meglehetősen gorombasággal élceskedik e meghívás felett, s azzal végzi, hogy hátha ő szentsége hagyná el valahára eddigi, most már tarthatatlan állását a világhaladással szemben, s hajólna egy kicsit a protestánsok felé. Mi ezt csak anynyiban óhajtanók, vajha egyelőre legalább egyben-másban a reformálódhatás elve ismertetnék el a r. kath. egyházban is.

Luther emléke. Negyedfélszáz éve, hogy Luther Márton, a vittebergi egyszerű tanár, bátor fellépésével Európa szellemi fejlődésére, a lelkiismeret s polgári szabadságra egyaránt kihatólag, egy örökre nevezetes lépést tett. A mi nem sikerült Waldnak, Wiciefnek, Hussnak és több másoknak, sikerült végre Luthernek rést törni a középkor sötét zivataraiiban formálódott papi mindenhatóság uralmán; sikerült a hierarchico-caesarizmus útjába egy sziklát gördíteni, egy rakás visszaélésről az álnymbust levonni.

A nagy küzdelem, melyet a nehéz reformátör megkezdett, negyedfélszáz év óta foly; e küzdelem nyomai iszonyuak, de e hosszú, véres mezőn az emberi társaság sok oldalu mivelődésének megbecsülhetetlen áldásai sarjadztak, s anynyi idő után, ma hálás érzéssel emlékeznek milliók a rég mult idők homályából kiemelkedett alakra, melynek ábrázolására az utókor folyó évi junius hó 25-kén Wormsban szobrot emelt.

E szobor pompás műcsoportozat, méltó Luther emlékére. Közöl emelkedik a diadalmas reformátör alakja, körülötte az úttörők

és néhány nevezetesebb kortársa, kik a reformációban vele kezet fogtak, Wald Péter, Huss, Savonarola, Bölcs Frigyes, szász választó fejedelem, Fülöp, hesseni gróf, Melanchton, Reuchlin, és három német protestáns város: Augsburg, Magdeburg és Speier szobrai.

Wormsban állítottatott fel e nagyszerű emlékmű, hol Luther 1521-ben a császár és birodalmi gyűlés előtt kimondta, hogy „lekiismerete ellen nem cselekedhetik“. A leleplezési ünnepélyen jelen voltak a több mint 10,000 vendég közt a porosz és württembergi királyok, a hesseni, weimari és badeni nagyhercegek; az angol királyné üdvözetet küldött; képviselve voltak Franciaország, Anglia, Amerika és Oroszország. Az ünnepélyen az első beszédet O p p e r m a n n tartá, melyben a következőket mondá: Luther alakja ellentállásra serkent bennünket minden erőszak ellen, akár biborba, akár vasba legyen burkolva. A leleplezéskor 20,000 torok hangoztatá a felséges zsoltárt: „Erős várunk nekünk az Isten“. A wormsi polgármester, mint r. katolikus vallású, a nagy férfiú erkölcsi érdemeit emelte ki.

Szentháromság kérdése az esküformában. Figyelemre méltó az erdélyi evangélikus atyafiak „Landes-Consistoriumától“ kiadott, Szebenben az idén Steinhauszen nyomdájában megjelent ily című munka: *Verhandlungen der vierten Landeskirchenversammlung 1867*“. Magában foglalja 42 lapon e püspök-választó zsinati gyűlés tanácskozásait, s a további lapokon 43—131-ig az oda tartozó oklevelek gyűjteményét. Ez utóbbiak közt érdekes az erdélyi ev. lutheránus egyházmegyék három évtized alatti fejleményének oklevélszerű történelmi előadása; a püspökségnek Szebenben lakása s jelenlegi díszes állása s magas díjjali ellátása iránt folytatott eljárások sat. Az előbbi részben megható bényomást tesz a püspök-választás és béiktatás egyszerű de magasztos szertartása, mely alkalommal a választást megelőzőleg mondott imája, szebeni főpap F u s z Károlynak s a választott püspök T e u t s c h Gy. D. tudor beszéde homiletikai tekintetben is kitünő szerkezetök s eszméik által ragadják meg a figyelmet.

De érdekes ránk nézve főleg a vita, mely a harmadik ülésben a consistoriumtól szerkesztett új püspöki esküforma felolvasása után fejlett ki. Ez új esküformában a régi szokásos „S z e n t h á r o m s á g“ helyébe ez levén téve: „e s k ü s z ö m, a m i n d e n h a t ó s z e n t I s t e n e l ő l“. Csak az egy F á b i n i József, medgyesi főpap és köri esperes tett ez ellen óvást, azon nyilatkozattal, hogy az új fogalmazás sem az eddigi egyházi gyakorlattal, sem a keresztény vallás kívánalmával meg nem egyezik, a szentháromságnak bizonyosságul hívása nélkül olyanná válván az eskü, melyet az izraelita, a mahumedánus v a g y s o c i n i á n u s is szintugy elmondhat mint egy evangélikus keresztény. S c h i e l Mihály, brassói főpap és köri esperes a consistorium tervjavaslatát pártolja. „Azért, mert eddigelé a háromságra esküdtek, nem következik, hogy ezetűl is arra történjék az eskü; az evangéliom tán mit sem is tud az ágostai val-

lástételben levő háromság-tanról; ez le van már győzve a protestantizmus előhaladási elve által. A háromság említése nélkül is az evangéliommal egyezőnek marad az esküforma“. Philipp Friedrich, prázsmári pap, elavultnak tartja ugyan az ágostai hitvallás szerinti háromság-tant, azonban érvényben állónak az Atya, Fiu és Szentlélekről való biblia-tant, s az esküformának megváltoztatása annál érettebb megfontolást igényel, minthogy az ország törvényei az evang. luther. egyházat épp az ágostai hitvallás alapján ismerik el. Fábini maga is óvakodik az ellen, mintha javaslatával az augustana confessioban foglalt háromságra való eskütételt czélozná; ő csak az evangéliom szerinti háromság bizonyosságul hivatását kívánja. A consistorium tervjavaslata mellett még többen szóáltak fel: Gull József, segesvári polgármester: „az esküforma nem arra való, hogy valaki azzal hitéről tegyen bizonyosságot, hanem hogy egy nagyobb lényt hívjon fel tanu gyanánt, s arra elegendő Istennek segítségül hívása, mint ezt különben is újabbkori esküformákban elegendőnek tartják. Fusz Mihály, pap, a szebeni egyházkörnyék küldöttje, a consistorium tervjavaslatában örömtelt szívvel üdvözli a tudomány haladását az erdélyi evangélikus egyház kebelében is. „Mi, evangélikus keresztényekül — úgy mond — csak egyetlen egy főbb lényt imádunk; mi monotheisták (egyistenimádók) vagyunk. Elégséges ezt az egy főbb lényt hívunk tanubizonyosságul; ez egy főbb való, miként oszlik több részre, azt minden egyes kereszténynek saját lelkiismeretére kell hagyni, annál inkább, mert bizonyosan még ebben a gyűlésben is mindenki valami különbözöt ért az „Atya, Fiu és Szentlélek Isten“ alatt. Elnök arra utal, hogy még az ötvenes évek katholizáló hivatal-állama is csak az egy Istenre való esküvést vette volt fel, minden beamter esküformájába. Schuster maga részéről meg volna elégedve a tervjavaslattal, melyben az Isten neve s később az egyház szerzője is meg van említve, de szeretne az iránt is megbizonyosodni, ha az új esküforma nem ütközik-e össze az ország törvényével. Jegyző megmutatja, miként az ország fennálló törvényeiben nem létezhetik semmi akadály az egyháznak azon jogára nézve, mely szerint az esküforma iránt is önmaga szabadon intézkedhessék sat. E végül Fábini József tagnak indítványa, mely szerint az „Atya, Fiu és Szentlélek“ szók is felveendők lennének az esküformába, egyértelműleg mellőzve s a consistorium tervjavaslata határozattá lön emelve.

Az új katolikusok Ausztriában, kiket az 50-es években az akkori ultamontan kormány, szabadabb vallási eszméikért üldözöbe vett volt, s jelesen bécsi és gráci imaházait bézáratta, a változott viszonyokkal újra egyházközségeket alakítottak, s közelebről elhatározták, hogy a Rákówi-Kátét vevén fel tanalapul, a magyar unitáriusokhoz csatlakoznak. E végre egyfelől püspökségünket felkérték, hogy fogadja őket hitsorsosai gyanánt, mivel azonban a távolság miatt az érintkezés meg van nehezítve, s politikai okokból is kívánatos, hogy a Lajthán túli unitárius egyházközségeknak con-

professionális önállóságuk legyen, nyilatkozzék az iránt, ha beléegyeznek-e egy püspökség felállításába Bécsben s ha vajjon a külső isteni tiszteletben való eltérések, melyekre nézve az ottani viszonyok teljes egyformaságot létrehozni nem engednek, nem fogják-e akadályozni a szorosabb egyesülést. Másfelől a miniszteriumnál is lépéseket tettek egy püspökség felállítására s magoknak az alatt leendő egyházi rendezése tárgyában. Á mi püspökségünk — úgy tudjuk — a legtestvériesebb indulattal, humánus és nem hierarchikus szempontból válaszolt, ezen magasztos elvet követvén: in essentialibus unitas, in non essentialibus libertas, in omnibus caritas. S hogy a bécsi kormány is most szabadabb szellemben fog eljárni az új katolikusok irányában, mint ama Thun Leo-féle korszakban, ezen reményre méltán feljogosítanak a csak most alkotott szabad vallásgyakorlati törvények, melyek akkor lesznek igazán szentesítve, ha nem maradnak csak a papirosan, hanem az életben is alkalmaztatnak.

Spanyolországban a közelebbi nemzeti alkotmányos törekvések s nagyszerű eredmények a jesuistico-ultramontan katholicismusnak megint egy halálos dőfést adtak. A jezsuiták útlevelet kaptak s talán most utólszor. Madridban nov. 1-én nagy ünnepélyességgel nyitattván meg az iskolák az előbbi kormány alatt elűzött tanárokkal, az igazgató beszédében élénken hangsúlyozta a tan- és lelkiismeret szabadságát. Sevillában pedig építeni kezdték az első protestáns templomot. Mi csak regisztráljuk a nagy horderejű eseményt. Következményeit előre nem akarjuk bírálgatni. Azt azonban biztosan hisszük, hogy a rég mult idők avult intézményei korunk újja alakulási hatalma előtt csak ideig-meddig tarthatják még magukat.

Egyházi czélokra tett adakozások vallásközönségünkben 1866 és 1867-ben. *Abásfalván.* A malmos társaság templomépítésre 50 fr. ismét 296 fr. 60 kr., Gergely Pál és neje egy seiyem keszkenőt, értéke 5 fr. Özv. Márton Andrásné és veje Gergely Mózes templomépítésre 100 fr. Keményfalvi Fodor Ferencz 16 fr. 66 kr. Gergely József és neje 10 fr. Karácsonfalvi Molnár Ferencz és András 4 fr. Almási Rigó János 6 fr. 66 kr. Az oláhfalvi község a mesteri lakházhoz fenyőfát. *Árkoson.* Az özszes női rend egy alsó és egy felső szószek-takarót, értéke 90 fr. Helybeli pap Kis Mihály a papi ház fedeléhez 500 cserepet. — *Al Rákoson.* A falusi község közhelyekből a gr. Bethlen udvar beléegyezésével felfogott szántókból 10 v. férőüt az ekklézsiának. Fúzi Zsigmond 10 v. Szabó Sámuel 1 v. férőü szántót, papjuk, Göncz Mihály használatára. Józsa András, az iskolaház fedelére 600 lapos cserepet, mészégetésre 4 öl fát. Antal Gáspár János, Göncz Mihály, pap, Szabó Sámuel, Antal Zsigmond és András egyháziak az úrasztalához kenyeret és bort. A magtáralapításhoz járultak: Józsa András 3 köböl szemes gabonával; az ekklézsia tagjai 32 v. gabonával. Orgonára Kimlein Károly 3 fr. Antal Gáspár István 1 fr. Fúzi Zsigmond s neje 10 fr. Minden két gazda 1 öl fát. Göncz Mihály h. pap és

neje Nagy Eszter egy 2 f. 60 kr. értékű könyvet. — *Ar. Rákoson.* Biró András, h. pap és neje Fodor Zsuzsánna egy aranykönyvet. — *Bágyon.* A birtokosság által ajándékozott államkölesön után 66 fr. 44 kr. ismét 62 fr. 44 kr. kamat. — *Bözödön.* Vas János 4 ft. ismét 4 ft. A falusi közönség a nevére szóló államkötelezvényt a vallásközönségnek kötelezett tőke törlesztésére ajándékozta. — *B. Újfaluban.* Dobos József elhunyt neje b. újfalvi Kovács Anna emlékére egy 35 fr. értékű úrvacsorai ezüst poharat. Pálfi Sándor és neje a prédikáló székre egy takarót, több évre úrvacsorai bort és kenyeret ajánlottak és a templomot kivakoltatták. — *Csegezben* Tar Hedviga fia, Veres Tamás, emlékéül egy úrasztalára való abroszt. A birtokosság által ajándékozott erdőből 132 fr. — *Csehétfalván.* Bálint Mihály és neje egy úrasztali takarót, értéke 3 fr. 50 kr. A falusi község orgona-kijavításra 20 fr. Pálfi Sándor, mester, 1 fr. Gothárdt Mihály, gondnok, 3 év alatt kenyeret és bort az úrasztalára. A község a mesterség számára egy 4 vékás szántót, az ekklezsiának 13 fr. — *Csekefalván.* Péterfi Mihály egy óntalat, értéke 1 fr. 80 kr. Az ekklezsia tagjai 13 v. gabonát. Török Pálné egy úrasztali takarót, értéke 3 fr. Kovács József és neje Pál Sára az úrasztalára egy 2 kupás fapalaczkot és egy keszkenyőt, értéke 1 fr. 70 kr. — *Csokfalván.* A közelebből épített új kőmalomhoz az ekklezsia tagjainak buzgóságából ragasztatott egy posztó-ványoló. — *Datkon.* Szén György hagyományozott 6 fr. Penyegi Mihály orgonaigazításra 1 fr. Többen, az ugarhatárban nőtt fűterméseiket eladván az új iskola építésre, jött bé 195 fr. — *Derzsben.* A juhos gazdák 63 f. ismét 63 ft. a státus pénztárát illető kamat fizetésére. Ballok Mihály, Barta Zsigmond, Dénes István és Pusztai György úrvacsorai használatra egy díszes asztalt, értéke 10 fr. Úrvacsorai kenyérnek 5 v. búzát és 5 v. bort 1867 karácsontól öt egymásutáni alkalommal előállítani önként ígérkeztek: István János, Kovács Mózes, Dénes István, Dénes János, Orbán József, István Zsigmond, Egyed Zsigmond, Biás János, Kanyaró Zsigmond, Pál Zsigmond, Máté Mihály, Hidi Dénes János, Kocs Elek és Mihály, Pál György, nyug. m. Kovács János, Pusztai György és Dénes István. — *Énlakán.* A falusi község úrasztali bort egy évben; ismét 55 fr. 56 kr. az ekklezsiának. — *Fiatfalván.* Fodor János a czinteremre egy ajtót csináltatott. Az ekklezsia tagjai ajándékoztak 17 fr. 50 krt. Zakariás István, r. kath. az ekklezsiának 4 fr. 90 kr. — *F. Rákoson.* A rákosi gazdatiszt, Józsa András a templom és kerítése fedele megújítására 2000 lapos cserepet. Az úrasztalára kenyeret és bort adtak: b. Rauber Nándor, Asztalos Miklósné, Székely János, Biró Ferencz, Székely Miklós. A confirmáláskor kenyeret és bort adni ígértek, a mig élnek Biró István és felesége Biró Anna. — *F. Váralyán.* A község orgonakészítésre 159 fr. 58 kr., egyesek ugyancsak orgonára 64 fr. 72 kr. — *Gagyban.* Ádám Dénezs az ekklezsiának 8 frtot ajándékozott. — *Gyepesen.* Deák Mózes, iskolatanító, a templomba egy számmutató táblát csináltatott, értéke 5 ft. Sz. Páli Török József, toronyépítésre 5 fr. László Lajosné János Rebeka úrvacsorai haszná-

latra egy üveg poharat, értéke 4 fr. Az ekklezsia tagjai a papi és mesteri szántók javítására vittek 50 szekér trágyát. László Ferencz és neje egy abroszt és pohártakarót, értéke 8 fr. A községi birto-
kosság toronyépítésre 55 fr. 25 kr. László Pál 4 fr. Az oláhfalvi és zetelaki községek a toronyépítéshez minden fenyőfát és deszkát ajándékoztak. — *Hévízen.* Marosi János, isk. szükségére 2 fr. Az ekklezsia tagjai 5 és fél öl tüzi fát; magtár gyarapításra 80 véka gabonát természettek. Kolcsár János isk. asztalnak deszkát. László Mária és Judith az új papi ház építésére adtak 1 fr. 50 krt. Gu-
denau Ferdinánd és Károly 3 sz. cserfát. Lukács József egy szál cserfát. Péterfi Sándor, h. pap 40 fr. Az ekklezsia tagjai megmivel-
tek és bévetettek az e. javára egy 8 v. földet. — *H. Almáson.* Schwarz József pünkösti úrvacsorára 7 kupa bort. — *H. Karácson-
falván.* Özv. Szentpáli Istvánné Góró Judith a templomi szószékre egy takarót, értéke 20 fr. 25 kr. Özv. Barabás Ferenczné Béla Re-
beka a torony alatti bejárásra egy ajtót csináltatott, értéke 10 fr. Gábos Rebeka Máté Mózesné úrvacsorai használatra egy kancsót. Az esperesti vizsgáló szék, előfogati díját 2 év alatt 5 fr az isk. gyermekek javára alapította. — *H. Szentmártonban.* Dombi Mózes és Kolcsa Mihály az újan nyitott temető nagyobbítására egy-egy da-
rabocska szántóföldet. — *H. Szentpálon.* A falusi község korcsomai haszonbérből 126 fr. 85 kr., eszténa. jövedelemből 2 fr. 66 kr.; is-
mét 6 fr. 23 kr. a szabad székely juhos gazd. társulat 16 fr. 50 kr. a felszabadult juhos gazdák társasága 10 fr. Sándor Péter, gondnok, négyszeri úrvacsorai kenyérnek 1 v. tiszta búzát. Máté Jánosné úrvacsorai borra 78 kr. ismét 1 fr. 30 kr. Máté Andrásné úrvacsorai borra 68 kr., kenyérre 1 v. tiszta búzát. Almási Sándor István, h. pap, az isk. javára alapított 10 fr. — *H. Sz Péterén.* A falusi kö-
zönség építkezésekre 40 fr., a községi tanítónak évenkénti díj 10 fr., a mesteri kepe-jövedelem nevelésére egy darab kaszálót, az egyház-
köri gyűlés szükségei fedezésére 35 fr. — *H. Ujfaluban.* Az 1867 évbéli négyszeri úrvacsorai bor megadására ajánlkoztak Sikó Ist-
ván, Sós Dániel, Benedek Mózes és ifj. Albert Mihály. A követke-
ző négy alkalomra: Góró István, Imre István, Cseke András és Dar-
kó Mihály. A községi birtokosság adott 25 fr. 80 kr. — *Iklandon.* Nagy Zsigmond és neje Fülöp Jusztina haláluk utánra a templom javára egy 12 v. szántót. Kilyén Dániel a papság javára halála utánra egy 5 vékás szántót. Filep Imre a mesterség javára egy 3 vé-
kás szántót és egy fél szekér szénát termő rétet. György Pál a mesterség javára maga és neje elhalálzásuk utánra 1 vékás szán-
tót. Volt pap. Sós Pál nővérei Teréz és Julianna az úrasztalára egy takarót, értéke 2 fr. — *Iszlón.* Iszlai László a papi telek és cziinterem hosszában egy öl szélességű gyümölcsöst a templom ja-
vára, az elkerítéshez karókat és veszsztót; a papság kútjához 6 sz. cserfát; a papság újra építendő csűréhez és pajtájához szükséges cserfákat, az építést vezető ács-mestert sajátjából díjazván és élél-
mezvén. Komáromi Anna az úrasztalához egy metszett üvegpoharat, egy szép fehér kamuka asztalkeszkenyőt és egy abroszt. Ifj. Györfi

György és neje Halász Anna a templom javára egy 4 vékás szántót. — *Jánosfalván*. A községi birtokosság az ekklezsia tőkéje nevelésére 20 fr. 53 kr., a státus pénztárát illető kamat fedezésére 16 fr. a mit továbbra is biztosított; az előjáróság az ugy nevezett birságból 16 fr. László Domokos szegény gyermekek számára író papirosat. — *Jobbágyfalván*. Boér Ferencz az úrasztalához egy évi bort adott s életére ezt megígérte. — *Kálban*. A harangozói telek helyett vett tágasabb telek pótlására a buzgóbbak 53 frtot. Nagy Albert a pap használatára egy béállott szőlőt, értéke 20 fr. — *Kálnokon*. A község az ekklezsiáért a kötelezett tőkepénzt 210 fr. befizette. — *Keményfalván*. Gergely Mihály a régi papi telek mellé 25 □ öl területű földet a pap használatára. A falusi község romlott fák árából az ekklezsiának 27 fr. 15 kr. Burcsán Salamon 2 f. 33 kr. A szászkézdi lutheránus ekklezsia 5 fr. Abásfalvi György Ferencz 10 fr. A községi birtokosság 10 fr. 62 kr. Rác György és Lőrincz Mihály úrvacsorai bort. A lövétei község a papi csürhöz több szep fenyőfát. — *Kénosban*. Benedek István és neje Fosztó Zsuzsánna az ekklezsiának 2 fr. — *K. Solymoson*. Kovács Mihály, h. pap, a sz. Mihály napi úrvacsorai kenyeret, Sófalvi József, mester, a karácsoni úrvacsorai kenyeret és bort, míg ott lesznek, megajánlották. — *Kolozsvártt*. Bedő Dánielné egy úrasztalára való atlasz selyem keszkenyőt. Fekete Pál a deákok palástját kiigazítottta. Ferencz József, r. pap, betegsége miatt béállított káplán évi fizetésére, hogy sem az ekklezsia, sem a r. pap ezzel ne terhelteessék: Ferenczi Mózes 10 fr. Magyar Mihály 10 fr. Nemes József 10 fr. Jakab Elek 12 fr. Antal Mihály 5 fr. Gyulai László 5 fr. Fekete Pál 5 fr. Kozma László 10 fr. Ürmösi Sámuel 10 fr. Nagy Mózes 3 fr. Zsombori János 5-fr. Mátéfi Károly 2 fr. Hajós János 3 fr. K. Nagy Elek 10 fr. együtt 100 frtot adtak. Kettner Gottliebne több ekklezsiák között ekklezsiánknak is hagyományozott 100 frtot. Jakab Elek 10 fr. Kriza Jánosné 10 fr. Kriza Gyula évi 20 fr. jegyzői fizetésével járulnak a leányiskolai német tanítónő fizetése pótlásához. Id. Groisz Gusztávné, Szász Zsuzsánna ifjan elhalt leánya Groisz Klára emlékére 200 fr. alapítványt tesz urb. papirosokban a leányiskola javára. P. Horváth Kálmán 10 fr. 55 krt adományoz nagynénje, Horváth Juliánna, elhalálozásával a szegények közt leendő kiosztás végett. Jakab Elek egy díszes aranykönyvet. Bedő Dánielné egy két selyemből való szószék-takarót. Antal Mihály 20 sing gyászposztót. Özv. Biás Mózesné elhalt férje emlékére 100 fr. A felelős magyar miniszterium kinevezésének örömhírére 1867 február 19k-én templomunk tornyára kitüzendő nemzeti lobogót készítették: özv. Gyergyai Ferenczné, özv. Ferencz Józsefné, özv. Nemegeyi Jánosné, özv. Fejér Mártonné, Jakab Elekné, Pap Alajosné, Pap Mózesné, Nagy Lajosné, Ferencz Józsefné. Ferencz József r. pap, a lelkeszi bizonyítványok és kiadványok hitelesítésére az ekklezsia pecsétnyomója mintájára egy magas nyomásu pecsétnyomót. Jakab Elek a leányiskolában tanuló szorgalmazs leánykák jutalmazására 12 kis bibliát. Frankis János 7 képet. — Az úr-

vacsorai keoyeret és bort mindig egyes hívek adták. A főtanodai szegényebb sorsu ifjakat étellel segítették: Kriza Jánosné, özv. Fejér Mártonné, Fekete Pálné és Fekete Istvánné egy-egy ifjat naponként ebéddel; Kovácsi Antalné h. négyszer, Ferenczi Mózesné és Sárdi Józsefné h. háromszor, Kis Sámuel h. kétszer egy-egy ifjut ebéddel, id. Groisz Gusztávné, özv. Gyergyai Ferenczné, Jakab Elekné, Pap Alajosné, Pákei Lajosné, Ürmösi Sámuelné és Pataki Istvánné minden héten egy-egy nap ebédet főztek nyolcz ifjunak, Berde Áronné, Buzogány Áronné, Csulak Dánielné, Ferencz Józsefné, Haller Károlyné, Nemes Józsefné, Nagy Lajosné és Pap Mózesné két héten egy-egy nap ebédet főztek más nyolcz ifjunak. Magyar e czélra Káli Nagy Elekné 20 fr. Gyulai Ferenczné 1 fr. Magyari Mihály 4 fr. Incze Mihály 2 fr. Jánosi Gerő 2 fr. Zsombori János és Simén Domokos egy-egy forintot adtak. — *Komjásze-gen.* Székely Ádámné egy szószékre való takaróra 26 fr., a birtokosság államkötvényéből 135 fr. 63 kr. néhai Száknovics Istvánné vég hagyományából 200 fr. jött bé az eklézsiának. — *Kövenden.* A birtokosság korcsomajövedelméből jutott az eklézsiának 325 fr. ismét 215 fr. 81 $\frac{1}{2}$ kr. Néhai Mezei Dániel s Incze Klára végrendeletükből a papság és mesterség számára 2 hold szántó. — *Kökösön.* Id. Kökösi Péter egy szószéktakarót, értéke 12 fr. Az eklézsia a státusnak kötelezett tőkét 420 fr. kifizette. — *Körispatakon.* (Háromszék) Az új torony építésére a hívek özszesen 107 frt. 10 kr. A státusnak kötelezett tőke 210 fr. lefizettetett. — *Körispatakon* (Udv. szék) Deák Gergelyné a prédikáló székre egy takarót, értéke 4 fr. Simó Péter ev. ref. az iskolának 1 fr. 66 kr. és egy új testamentumot. Lőrinczi Pálné a papház építésére 2 fr. — *Martonosban.* Sz. Ábrahám Mátéfi András és neje Gáspár Zsuzsánna egy templomi új koronát, értéke 100 ft. A falusi község 21 ft. ismét 72 fr. Pálfi Sándor és neje Gálfy Klára egy úrvacsorai poharat. — *M. Zsákodon.* Az eklézsia tagjai 7 és fél v. rozstot. Kozma József a mesterség számára egy darab szőlőt. Ifj. Palatka István az isk. házba egy ajtót készítettett. Palatka Dániel, Mózes és Áron saját telkökből 2 öl széles, 7 öl hosszú helyet a czinterem tágosítására. Galácsi Gergely az isk. házba ülésnek deszkát. — *Medeséren.* Lázár Márton, László Mihály úrvacsorai bort. Az eklézsia tagjai korona csináltatásra 17 v. gabonát. Bartalis András és neje Gombos Lidia egy szószéktakarót, értéke 8 fr. — *Mészkon.* A birtokosság korcsoma jogából 15 fr. 37 $\frac{1}{2}$ kr. ismét 13 fr. 86 kr. Szolga János és neje egy templomi asztaltakarót. — *Miklósfalván.* Incze József esp. a harangláb felállítására 3 fr. 20 kr. A derzsi eklézsia 2 sz. cserfát. — *N. Ajtán* Hermán Terézsia egy úrasztali takarót, értéke 8 fr. Kovács István az Indali-féle teljes számu táblát az iskolának, ára 14 fr. — *N. Kadácsban.* Egy ev. ref. egyén két ünnepen úrvacsorai kenyeret. Incze József es. orgona-alapul 10 fr. Kobátfalvi Nagy Gergely 2 cserefa-gerendát. Bartalis János a szószék-takarót megvarratta, értéke 5 fr. Kövendi Károly egy díszes úrvacsorai asztalt, 15 fr. — *Ny. Sz. Mártonban.* Filep Albert az isk. ház javítására egy sz.

cserefát; a czinteremhez 2 sz. cserefát. Ince János az úrasztalára egy kendőt. Sz. Mártoni Kálmán, díszesen békötötte a jegyzőkönyveket. — *Ny. Sz. Lászlón.* Özv. Tolnai Jánosné a papság és mesterség javára 1000 fr. alapítványt urb. kötv. — *Nyomáton* Domokos Aronné, papné, egy díszes szószéktakarót és a papiszék elébe egy szőnyeget, értéke 8 fr. Tolvaj Ferenczné halála utánra a papság javára egy 5 vékás szántót. — *Oklándon* Turóczy József 15 fr. az isk. számára. Kassai Sámuel a papi ház építésére 15 fr.; az oklándi község 19 fr. a birtokosság 16 fr. 66 kr. Bartha Károly és Gyertyánfi János két évre úrvacsorai bort. — *Ravában* Egy magát megnevezni nem akaró úrvacsorai asztal készítésre 20 fr. *Recsenyéden.* A falusi közönség 121 fr. 65 kr., ismét 67 fr. 52 kr. Máté István és Bomhér Ferencz a mesteri utczakapura 2 cserefát. — *Siményfalván* Özv. Nagy Dánielné egy úrasztali selyemkeszkenyőt. Balázs Gergely és neje Szász Anna a templomba készítették egy asztalt, értéke 20 fr. — *Sinfalván.* A birtokosság korcsoma-jövedelméből 77 fr. 8 kr., ismét 63 fr. 71 kr. — *Szabédon.* Id. Fekete József és neje Nagy Sára halálok utánra a templom javára egy 11 vékás szántót, megér 200 fr. A toronyra bádogg-fedelet csináltatott az ekklézsia közönsége. — *Szinden.* A hívek által alapított magtár nevelkedett 39 fr. és 67 v. csős törökbúzával. — *Sz. Háromságon.* Özv. Péterfi Istvánné egy szószék-takarót, értéke 2 fr. 50 kr. — *Sz. Miklóson.* Vári Sándor 60 kr. Boros Györgyné 1 fr. Tiboldi János 25 napi kőmives munkát a toronyra. Sófalvi Mihály egyszer bort, és Sófalvi Sándor egész évben kenyeret az úrasztalára; a közönség 13 fr. — *Sz. Mihályon.* Gálfi Sándor és neje pünkösztben bort. Török Sámuel h. pap, és neje karácsonban bort az úrasztalára. Ugyancsak a f. benzedi l. egyháznak 2 fr. Fekete István h. mester, a f. benzedi l. egyháznak 1 fr. az a. benzedi l. egyháznak egy bibliát. Tarcsafalvi Sándor orgonára 1 fr. A sz. mihályi anya és hozzátartozó l. egyházak tagjai egy orgonára gabonában 400 fr. ismét 52 fr. Fekete István isk. tanító és neje egy úrasztalára való takarót. Szenti Bálint az orgonára 5 fr. — *Sz. Mihályfalván.* Dobos József leányai: Nagy Miklósné, Tóth Lajosné és Szarvadi Pálné egy díszes ezüst kehelyt az úrasztalára. — *Sz. Keresztúron.* Pálfi Lajos, h. pap, ottani papsága idejére kenyeret ajánlott. — *Sz. Királyon.* Gyárfás Lajos és neje Szilágyi Zsuzsánna egy aranyozott félkupás üveget és egy üvegpoharat úrvacsora vételre és az úrasztalára egy alsó és egy felső takarót, érték 12 fr. A státusznak kötelezett 420 frtot az ekklézsia kifizette. Bora Dávid, ev. ref. a papság számára 150 öl kaszálót. — *Tarcsafalván.* ifjabb Pálfi Mihály egy bibliát. — *Tordán.* n. Sipos József és neje Törös Borbára a papságnak 50 fr. tőkét. — *Tordátfalván.* Sándor Zsigmond és neje karácsonban bort és kenyeret, Inczeffi Dénes és neje husvétban bort és kenyeret az úrasztalára. — *Torockón.* Botár Ferencz és neje egy szőnyeget a női sorszékek elsőjére. Posner Károly, Pesti nagykereskedő által ő felsége megkoronáztatása emlékére, a népiskolák közt kiosztandó ajándékból jutott az iskolának 1 ládácska tanszer és 1 d. arany. —

T. Sz. Györgyön. Zsakó István harangra 10 fr. Tamás Elek egy keresztelő kannát. — A magtár mindkét évben gyarapítottatott a hívek által. — *Túrban* Nagy Károly kemenczekészítésre 1 fr. — *Újszékelen.* özv. Egyedfi Mihályné egy szószékre való takarót. — *Ürmösön.* A három ünnepen úrasztalára bort Maurer Károly, kenyeret Gyerő Dávidné. — *Vargyason* néhai Ilkei Ferencz hagyományozott 265 □ öl szántót. Szegény tanulók segélyezésére alakult 500 fr. Széchenyi alapítványhoz sok kegyes adakozó járult. Dániel Gábor és neje b. Rauber Mária 100 frttal. Özv. Máté Péterné az isk. javára 20 frt. — *Városfalván* A községi birtokosság 50 fr. — *Várfalván.* A birtokosság által alapított magtár az ekklezsiának ajándékozottatott, értéke 300 fr. Árkosi János, isk. tanító egy aranykönyvet. Barla Benjámín az isk. számára alapított államkölcsonben 30fr.

A tordai háromezázados zsinat költségeire tett önkéntes adományok. Főgondnok Káli Nagy Elek 100 fr, 50 v. bor és egy szekér széna. Paget János 100 fr, 100 p. bor, 12 sajt és egy szekér széna. Gr. Bánffy Miklósné 100 fr. P. Horváth Kálmán 100 f. Kelemen Benjámín 50 fr. Szigethi Miklós 15 fr. Botár Ferencz 10 f. Szabó Miklós 5 fr. Agh Ferencz 7 fr. Török Péter 5 fr. Ürmösi Sámuel 10 fr. Biró Sámuel 10 fr. Boncza Sámuel 2 fr. Csegezi Tamás 5 fr, 25 fő káposzta, 4 p. csirke. Gál Géza 5 fr. Csipkés Lajos 3 fr. Csegezi Mihály 5 fr. Szentpáli Károly 2 fr. Csép Tamás 5 fr. Komjátszegi Lajos 5 fr. Létai Lajos 3 fr. Csegezi Sámuel 2 fr. Özv. Siménfalvi Antalné 2 fr. s 80 tojás. Siménfalvi Miklós 5 fr. s 3 véka zöld fuszulyka. Özv. Pataki Sándorné 4 fr. Özv. Mike Imréné 1 fr. Árkosi Lajos 10 fr. Agh István 10 fr. Koncz Imre 10 fr. Aradi Ferencz 1 fr. Özv. Nagy Lajosné 4 fr. B. Kemény Ödönne 30 fr. Gál Miklós 20 v. bor. Dobos József 5 v. bor, 20 kenyér s 30 fő káposzta. Barla Domokos 5 v. bor. b. Kemény Gézáné 5 v. rizling bor. Csegezi Ferencz 5 v. bor. Végh Sámuel 10 v. bor. Székely Elek 2 sz. széna. Nagy Dénezs 1 sz. széna. Toroczko 50 kenyér. T. Szt. György 40 kalács, 180 tojás. Bajka Sándor 12, Létai Sándor 12 kenyér. Várfalva, Rákos, Kövend, Bágyon és Sinfalva több kenyeret, 54 majorság, 853 tojás. Szt. Mihályfalva 15 csirke, 90 tojás, vetemény. Szovát 100 tojás. Lőrinczi Lajos 50 káposzta. Szigeti Sándor 2 öl tűzi fa. Tanka Sámuel 1 szekér fa. Várfalvi, Csegezi, Bágyoni és Rákosi ekklezsiák külön-külön 2 szekér fát. Jára, zöld fenyő galyat díszítéseknek. Összesen ajándékból került készpénzben 619 fr., rovataltól a torda-aranyos és kolozs-doboka köri ekklezsiák- és belső emberektől 894 fr. 27 kr., együtt 1513 fr. 27 kr. o. é.

Népessége az unitáriusok iskoláinak az 1867/8 iskolai évben.

I. A kolozsvári főtanodában: a.) papjelelt 16; b.) papnövendék 26; c.) a nyolcz gymn. osztályban 216; d.) az elemi osztályokban 48; e.) magán tanítás alatt 15; összesen 321.

II. A tordai közép tanodában: a.) az öt gymn. osztályban 81; b.) az elemi osztályokban 88; összesen 169.

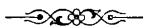
III. A sz. keresztúri középtanodában: a.) az öt gymn. osztályban 92; b.) az elemi osztályokban 80: összesen 172.

IV. Az egyes ekklézsiák iskoláiban 2695 fiu, 1698 leány; összesen 4393.

Tanulók összes száma e szerint 5055.

Keresztény és keresztyén. E vállalat egyik rokonszenves ismertetője kérdező: miért írunk „k e r e s z t é n y“-t? A protestáns írók legnagyobb része igaz k e r e s z t y é n“-t szokott írni, mialatt a r. katolikusoknak legalább vallásos könyveiben k e r e s z t é n y t találunk írva, s így mintegy a két különböző egyházat megkülönböztető jelvénynyé látszik válva a mód is, mely szerint k r i s z t u s i vallásuk nevét leírják. Minket, őszintén megvalljuk, nem vezetett semmi elfogultság vagy rokonszenv ama név írásban; sőt ha csupán csak siboletth vagy jelszó választás forogna fenn, akkor minden további fontolgatás nélkül mi is a k e r e s z t y é n zászló alá sorakoznánk. Valamint e vállalat kezdőit, úgy ennek folytatóit is a kétségkívül nagyobb terjedelmű szokás mellett a jobbhangzás törvénye indította arra, hogy a hellen-latin Christianus után alakított két szóalak közül azt fogadják el, mely nem a t, hanem az n után teszi a lágyítást, tehát k e r e s z t é n y t írjanak k e r e s z t y é n helyett. Ez utóbbi kiejtést a magyarok s főleg a magyar írók nézetünk szerint inkább is vették fel a szláv k r e s t y á n mint a latin christianus vagy francia chrétien után, a keresztény vallást hirdető r. katolikus papok nagy része szláv lévén. Magát a magyar népnyelvnek csaknem általános kiejtését, legalább a székely népét tekintve pedig bizvást mondhatjuk helyesebbnek a mi k e r e s z t é n y ü n k e t, annál inkább, mert hiszen ha csak a származtatást vennők is, a christianus után származott a Keresztély tulajdonnév is, még sem mondja senki Kereszttyél vagy éppen Keresztély-nak. Aztán a származtatás törvényét nem is anynyira kell vitatni idegen szók után alakult, mint inkább oly szavainknál, a melyek tisztán magyar gyök vagy törzsből képződnek. S még itt is nagy tekintélyü mester a szokás, az „usus, quem penes arbitrium est, et jus et norma loquendi“ Horatius szerint: ez usus pedig a jobbhangzással együtt a keresztény-re nézve csaknem elhatározó; mert a míg száz író s ezer lelkész csupán a könyvi vagy irodalmi szokást követve k e r e s z t y é n - t, k e r e s z t y é n i - t, vagy kétfős és elég kellemetlen lágyítással k e r e s z t y é n y i t mond: addig a nép ezerei, sőt milliói k e r e s z t é n y, k e r e s z t é n y i, k e r e s z t é n y e k kiejtésmóddal élnek, minthogy a k e r e s z t é n y szónak az az előnye is van, hogy tisztán, folyóan simulhat a hangzóval kezdődő képzőkhöz és ragokhoz. E szerint mi csak anynyiban követjük a katolikus írók írásmódját, a menynyiben csaknem katolikus, azaz: e g y y e t e m e s népi kiejtésmódot vagy szokást kívánunk követni. Az ellen pedig éppen protestálunk, mintha helyeselnők a „k e r e s z t - től származtatást, mint ezt némelyek teszik, s talán csak ebből az egy okból is írják a k e r e s z t -

ényt, mert ennek t betűjét ily módon a maga keménységében tisztán és sértetlenül fentartva láthatják. Nem a kereszt-től, hanem a keresztben szenvedett Krisztustól eredt christianustól származik a mi „keresztény“-ünk is, a kit egyébiránt „Magvető“ társával együtt mint állatjokban egy könyvet ajánlunk honfitársaink becses figyelmébe, legyenek bár a ty-nek vagy ny-nek öntudatos védői. Utoljára is a betű megöl, lélek az, a mely megelevenít. Egyébiránt alaposan szólnak e kérdéshez az akadémia nagy Szótárának szerkesztői a Keresztény szó alatt, azon meggyőződéseiket mondván ki cikkkjök végén, hogy valamint a közbeszédben, úgy az irodalomban is a keresztény válandik általánossá.

Lényegesebb sajtóhibák.

			possens	helyett	possent.
22 lapon	a.	5-ik sorban:	possens		possent.
39	”	f. 8-ik	”	irányban	”
40	”	f. 2-ik	”	gondolkozó	”
43	”	a. 19-ik	”	terményeivel	”
45	”	f. 3-ik	”	felebarátunkat	”
57	”	a. 16-ik	”	ajkairól	”
68	”	a. 3-ik	”	törekedjek	”
77	”	a. 14-ik	”	értemben	”
82	”	f. 2-ik	”	Ég	”
151	”	f. 17-ik	”	szép	”
174	”	f. 15-ik	”	kegyeden	”
177	”	a. 6-ik	”	kegyeden	”
187	”	f. 12-ik	”	elhatározása	”
205	”	f. 9-ik	”	disszertek	”
208	”	f. 14-ik	”	hydrostalica	”
208	”	f. 15-ik	”	pneumatica	”
211	”	a. 7-ik	”	gyermekeket	”
214	”	a. 2-ik	”	iskolaházban	”
238	”	f. 14-ik	”	senki	”
A XVI-ik cikkben többször előforduló bachalarius					helyett baccalaureusa.

